

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

PŘECHODOVÉ RITUÁLY

RITES OF PASSAGE

Magisterská diplomová práce

Autor: **Bc. Kateřina Řehořková**

Vedoucí práce: **PhDr. Mgr. Roman Procházka, Ph.D.**

Olomouc

2020

Poděkování

Ráda bych na tomto místě vyjádřila velké poděkování vedoucímu diplomové práce PhDr. Mgr. Romanu Procházkovi, Ph.D. za poskytnuté rady, podporu a vstřícné vedení. Dále bych ráda vyjádřila vděčnost všem zúčastněným respondentům, kteří se se mnou ochotně podělili o své hluboké životní příběhy. Ráda bych také velmi poděkovala své dlouholeté kamarádce Lence Jaškové, která si ochotně přečetla tuto práci a provedla drobnou jazykovou korekturu. Zmínit zde musím i kamarádku Janu Sýkorovou, se kterou jsme se vzájemně podporovaly po čas celého období studia psychologie, a jsem vděčná, že mě tento člověk provází nejen studijním životem. V neposlední řadě vyjadřuji velké poděkování své babičce Anně Vlčkové, která je mi celoživotní oporou, sdílela se mnou nejen v období studií všechny radosti a strasti a nejlépe ze všech lidí ví, co pro mě znamená tento důležitý přechodový rituál, kterým je dopsání této závěrečné práce a ukončení studia. Děkuji také rodičům, dalším rodinným příslušníkům, přátelům a ostatním lidem, kteří mě na této studijní a životní cestě doprovázeli a jakkoli mě podpořili či ve mě věřili.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma:
„Přechodové rituály“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího
diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 30.3.2020

Podpis

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	OBSAH	4
	ÚVOD	7
	TEORETICKÁ ČÁST	8
1	Rituál	9
1.1	Přechodové a iniciační rituály	10
1.2	Přechodové rituály v terapeutických komunitách	12
2	Rituály, které nejčastěji praktikujeme v západní společnosti	14
2.1	Přijetí narozeného dítěte do společenství	14
2.2	Zásnuby	16
2.3	Svatba a rozvod	16
3	Životní mezníky a rituály přechodu z jedné etapy do druhé	19
3.1	Přechod mezi dětstvím a dospělostí	19
3.2	Přechod mezi mladou dospělostí a starší dospělostí.....	21
3.3	Přechod mezi dospělostí a stářím	22
3.4	Smrt.....	23
4	Rituály a dnešní doba	26
5	Venkovní a přírodní posvátné rituály	28
6	Přechodový rituál a osobnostní změna	30
7	Patologie přechodových rituálů	33
8	Dlouhodobá nemoc a náročná životní situace jako přechodový rituál	36
	VÝZKUMNÁ ČÁST	39
9	Výzkumný problém, cíle práce a výzkumné otázky	40
9.1	Výzkumný problém	40
9.2	Cíle výzkumu	40
9.3	Výzkumné otázky.....	41

10 Metodologický rámec.....	42
10.1 Typ výzkumu	42
10.2 Proces tvorby dat.....	42
10.3 Metody získávání dat.....	43
10.4 Metody analýzy a zpracování dat.....	45
11 Výzkumný soubor, metody jeho získávání, kritéria výběru a etika	46
11.1 Charakteristika výzkumného souboru.....	46
11.2 Metody získávání výzkumného souboru.....	47
11.3 Kritéria výběru	48
11.4 Etika výzkumu.....	48
12 Výsledky	50
12.1 Významné přechodové události v životě člověka	50
12.2 V čem respondenti u těchto významných událostí nacházejí „přechod“?.....	59
12.3 Emoce a prožitky spojené s přechodovými událostmi.....	62
12.4 Neobvyklé věci k překonávání u přechodových událostí...64	
12.5 Uvědomění si (momentu) dospělosti.....	66
12.6 Změny v životech respondentů po prožití přechodových událostí	68
12.7 Chtěli by respondenti zažít nějaké přechodové rituály v budoucnu nebo znovu ve svém životě?.....	71
12.8 Existují nějaké zásadní rozdíly v událostech, které považují za přechodové muži a které ženy?.....	73
12.9 Doplnující otázky.....	74

13	Souhrn odpovědí na výzkumné otázky a interpretace výsledků	78
14	DISKUZE.....	83
15	ZÁVĚRY	88
16	SOUHRN	90
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY.....	94
	SEZNAM UVEDENÝCH TABULEK A GRAFŮ.....	99
	PŘÍLOHY	100

ÚVOD

Dnes si můžeme všimnout, že se živě spekuluje o tom, zda v dnešní kultuře neztrácejí rituály svou váhu či zda zcela nechybí něco, co by člověku dalo jasný signál, že přechází z jedné důležité životní etapy do druhé. Můžeme pozorovat, že dnešní moderní člověk je zahlcen mnohými možnostmi, ale někdy se vytrácí určité podstatné mezníky v jeho životě. Často slycháváme od různých generací nářek, zda dnešním mužům nechybí vojna, která by se například také dala považovat za přechodový rituál života dospívajícího muže k muži dospělému. Je něco, co ji dnes nahrazuje? Pomáháme dnes nějakým způsobem mladé generaci dospět a převzít zodpovědnost za svůj život? Je v dnešní západní společnosti přítomen onen přechod mužů od dospívání k dospělosti? Jsou díky tomu dnešní mladí muži jiní? Může to mít za následek i jisté zmatení rolí, o kterém se často spekuluje? Pomysleme také na tendenci nekonečného prodlužování a vychvalování lidského mládí a odsunování témat, jako je stáří a smrt. I s těmito tématy přechodové rituály mohou úzce souviset.

Věřím, že sepsaná teorie i zde položené výzkumné otázky povedou k lepšímu porozumění tomu, co je v životě člověka obecně podstatným přechodovým rituálem, který mezník v životě považuje každý respondent za důležitý, a tedy pro něj osobně přechodový, a jak může takový přechodový rituál ovlivnit člověka v jeho budoucím směřování.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RITUÁL

Rituál není jen výsadou tradičních společností, ale i v dnešní moderní společnosti je po něm poptávka. Odpovídá totiž na potřeby jednotlivce a skupiny tím, že poskytuje prostor pro symbolickou komunikaci a vytvořením mostu s minulostí dává význam současnosti. Posiluje také pouto mezi jednotlivcem a skupinou (Arosio, 2016).

Pokud bychom hledali definici slova rituál, nalezneme jich nespočetně mnoho. Bude záležet, zda bychom na něj chtěli pohlížet spíše z pohledu náboženského, sociologického, antropologického, psychologického, kulturního, etologického, nebo mystického. Zde nabízím některé z nich.

„Rituál – (z lat. ritualis = obřadný) – též ritus – označení výrazného individuálního nebo kolektivního způsobu chování, který je standardizován, tj. založen na vnucených nebo tradičních pravidlech, vystupuje jako posvátný obyčej. Pojem rituál je velmi blízký pojmům obřad, ceremoniel. Vzniká jako reakce jednajících osob na situace rozhodování nebo strachu, přičemž pro svou identickou opakovatelnost funguje jako stabilizátor chování. Je nástrojem, pomocí něhož dané společenství udržuje a upevňuje své normativní uspořádání a organizaci, resp. představuje komunikativní strukturu náboženského kultu“ (Nešpor, 2017).

„Rituály se pokoušejí ztvárnit a řešit ústřední a základní dilemata lidské existence, kontinuitu a stabilitu, růst a plodnost, smrtelnost a nesmrtelnost či transcendenci“ (Bowie, 2008, 177).

„Rituál je standardizované chování, které má hlubší smysl, probíhá v určitých neměnných podmínkách – rituálním prostředí (místo, situace, čas) za účasti určitých osob – rituální osoby, eventuálně za použití rituálních předmětů. Rituál obsahuje významy, které přesahují realitu rituálem znázorňovanou“ (Nevšímal, 2007, 106).

„Prostřednictvím rituálního ztvárnění prapůvodních událostí lidé přicházejí utvrdit sami sebe, že jsou skutečnými lidskými bytostmi, dát požehnání světu a učinit smysluplnými aktivity ve svém životě“ (Bell, 2009, 11).

„Máme tendenci zařazovat rituály mezi ty činnosti a atributy, které jsou typické pro člověka, jako je jazyk, rozum, používání symbolů a nástrojů, které odlišují lidské bytosti od živočišné říše. Etologické práce zabývající se zvířecími rituály však ukazují, že rituály jsou právě také to, co nás spojuje s naším biologickým příbuzenstvím“ (Stephenson, 2015, 5).

„Kolektivní rituál lze považovat za obzvlášť dramatický pokus uvést určitou část života pevně, definitivně a v určitém řádu pod kontrolu. Patří ke strukturující části kulturního a historického procesu“ (Myerhoff & Moore, 1977, 3).

„Rituál byl definován tak různorodě – jako koncept, praxe, proces, ideologie, touha, zkušenost či funkce – že to znamená velmi málo, protože to znamená příliš mnoho“ (Schechner, 1995, 228).

Dnes se zdá, že rituály můžeme vidět kdekoli a používat prakticky k čemukoli. Mohou být mocné, dramatické, transformativní, dobré a zdravé. Hojně se vyskytují, aby nabídly intenzivní, autentické zkušenosti. Měli bychom si ale uvědomovat, že rituály mohou také sloužit ke zneužívání, zastrasování, ovládání či utlačování (Aune & DeMarinis, 1996).

1.1 Přechodové a iniciační rituály

„Když se životních rolí chopí nedostatečně iniciovaní jedinci, nastane chaos.“

Joseph Campbell

Přechodový rituál je rituál, který provází přechod skupiny jednotlivců nebo jedince samotného z jednoho společenského postavení nebo období do druhého, a to kvalitativně vyššího. Pomáhá vypořádat se s důležitými životními změnami. Arnold van Gennep vymezuje několik základních přechodových rituálů, mezi něž řadí těhotenství a porod, narození a dětství, iniciační rituály, zasnubní a svatební obřady a pohřební obřady (Gennep, 2018).

Mezi základní přechodové rituály dle Říčana můžeme dnes řadit například porod, křest, biřmování, nástup do školy, maturitu, promoce, zasnuby, svatbu, pohřeb aj. (Říčan, 2014).

Kromě přechodových rituálů, které se týkají lidských životů, zmiňuje Arnold van Gennep také, že člověk závisí i na přírodě a vesmíru, v němž se také odehrávají změny, které na člověka působí. Tudíž bychom se měli zajímat i o obřady, které se vztahují ke kosmickým přechodům. Jsou například obřady úplňku, slunovrat apod. Hovoříme tedy často o přechodu od jedné situace k jiné nebo z jednoho světa do světa jiného. Gennep hovoří o 3 základních univerzálních fázích přechodového rituálu. Je to fáze oddělení (preliminální), fáze přechodu (liminální) a fáze opětovného začlenění (postliminální) (Gennep, 2018).

Iniciační rituály se často považují za rituály přechodu k dospělosti. Autor zde zmiňuje, že je třeba také rozlišovat fyzickou dospělost a sociální dospělost (Gennep, 2018).

Důležitou funkcí iniciace je dle Stephenson (2012) také pomoc naléztí jejím účastníkům vlastní postoj k životu a zjistit kým, skutečně jsou. Důležité je, abychom mládeži poskytli adekvátní podmínky ke zdravé iniciaci a nemuselo tak docházet k nezdravé sebeiniciaci, například prostřednictvím nadužívání různých typů drog a přehnaného riskování. Mladí lidé by měli mít vhodné podmínky pro zdravou iniciaci. Pokud ji zdárně překonají, mohou se poté cítit náležitě hrdí a společnost je také v novém životním postavení akceptuje jako nové osobnosti a chová se k nim jiným způsobem.

Až do roku 2005 byla v ČR vykonávána základní vojenská služba, která by se dala považovat za iniciační rituál přechodu do dospělosti. Je zde prvek odloučení od rodiny, obtíže a překážky, které mají být překonány a poté vedou k vnitřní proměně dotyčného. Také ponižování nadřízenými „napomáhá“ ke zlomení individuálního ega a poté „znovuzrození“ nové podoby muže, který se pak vrací do komunity (Stephenson, 2012).

Dle Říčana (2014) se růst či zralost osobnosti prožitou zkušeností s vážným utrpením či větší bolestí zvyšuje, pokud se s takovou událostí člověk dobře vyrovnal. Bývá tolerantnější, moudřejší a lépe se dokáže radovat ze života.

1.2 Přechodové rituály v terapeutických komunitách

Problémy klientů v terapeutických komunitách jsou často kombinací vlivů biologických, psychologických, sociálních, ale i spirituálních. Právě této lidské touhy po spiritualitě či transcendentnu se můžeme dotknout díky rituálu. Ten událostem poskytuje hlubší smysl, poskytuje bezpečí a plní tmelící funkci. Členění do tří fází v sobě zahrnuje podstatu přechodového rituálu. V první fázi jde o odpoutání se od původního prostředí, druhá fáze by měla vést klienta k obrácení se k sobě samému a třetí fáze klienta vede k postupnému odpoutávání od terapeutické komunity a přechodu k novému způsobu života (Nevšímal, 2007).

Collins tvrdí, že úspěšný rituál má čtyři hlavní výstupy. Těmi jsou pocit sounáležitosti se skupinou a solidarita, déletrvajících pocity přinášející uspokojení, symboly zahrnující předměty, myšlenky, gesta, slova nebo obrázky reprezentující skupinu a morální cítění členů, které sdílí s ostatními členy patřícími ke skupině (2004, in Clarke & Waring, 2018).

V terapeutických komunitách se můžeme setkat hned s několika typy rituálů. Jsou to rituály přijímací, etapové, ukončovací, rituály očištění a smíření a využívají se také různé komunitní symboly. Jako ty přechodové bychom zde mohli chápat rituály etapové. Pobyt klienta v komunitě je rozčleněn do několika etap. Jde zde o přestupy z první fáze (etapy) do druhé a z druhé do třetí. Klient zdůvodňuje svou žádost o přestup do další fáze, ostatní členové komunity se k němu vyjádří a poté hlasují, zda s přestupem svého člena souhlasí. Klient má tak šanci přestoupit do etapy, která s sebou nese jiné role, povinnosti a pravomoce. Ukončovací rituál by se dal považovat za rituál iniciačního typu, jelikož je při něm posvěcen vstup absolventa léčebného programu do nové životní fáze a zároveň potvrzuje význam ukončené léčby jako důležitého mezníku života klienta (Kalina, 2008).

Za zmínku zde stojí i rituály ceremoniální, které slouží především k upevnění nastolených změn v klientově životě. Bývá to forma ocenění úspěšnosti klienta po absolvování léčebného programu s odstupem několika let. Průběh bývá vždy stejný, liší se ale danou komunitou. Přítomny bývají rituální osoby, což bývají zakladatelé

či patroni komunity, objevují se také symboly životních hodnot, jako je láska, zdraví, abstinence, důvěra apod. Dále jsou používány rituální předměty nebo se setkáme i s prací se symbolikou čtyř žvlů. Místo a atmosféra zahrnující hudbu či oblečení účastníků jsou také důležitými prvky. Takovéto události učí klienty oslavovat i bez požití návykových látek a jsou pro ně důležitým jednotícím prvkem (Nevšímal, 2007).

2 RITUÁLY, KTERÉ NEJČASTĚJI PRAKTIKUJEME V ZÁPADNÍ SPOLEČNOSTI

Kalábová (2009) se ve své práci zmiňuje o tradičních přechodových rituálech v ontogenezi člověka, které vykonáváme v naší společnosti. Těmi typickými jsou křest nebo vítání občánků, zasnuby, svatba a pohřební obřady.

Volba povolání, maturita, první výdělek, první menstruace, první soulož a plnoletost jsou pro mladého člověka sice důležitými mezníky, ale žádný z nich není takovým předělem, který by dle něj znamenal konec jedné životní etapy a začátek nové. Taková událost může změnit individuální cítění a myšlení mladého člověka, pravděpodobně ale ujde pozornosti okolí, s výjimkou těch nejbližších. Říčan zmiňuje, že například předání občanského průkazu v patnácti letech nebo předání výučního listu by měla být událost, která je spojena s významným rituálem, aby jen běžná věcnost této události nezakrývala její skutečný význam. Měli bychom znovu docenit význam rituálů, ať už pro vývoj osobnosti, duševní zdraví člověka nebo stabilitu společnosti (Říčan, 2014).

2.1 Přijetí narozeného dítěte do společenství

Zde se podíváme na nejznámější formy rituálu přijetí dítěte v moderní době, kterými je církevní křest a vítání občánků. Toto přijetí dítěte předznamenává, dnes již ale pravděpodobně méně než dříve, i jeho budoucí postavení či roli v sociálním okolí či náboženském životě. Na rozdíl od jiných rituálů přechodu to není ani tak přechod z jednoho stavu do jiného, jako spíš úplný začátek, nový životní start.

„Křest je svátost, jejímž udělením je z člověka snímán prvotní hřích a jako pokřtěný je přijímán do křesťanské obce“ (Lemaître, Quinson, & Sot, 2002, 191).

Dnes bývá obvykle naléváno malé množství vody na hlavu dítěte se slovy: „Křtím tě ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“ V raně křesťanském období se křest prováděl

také ponořením, tato forma křtu bývá praktikována například u pravoslavných či anabaptistů. Zajímavostí, se kterou se můžeme také setkat, je tzv. křest z nouze. Ten může udělit jakýkoli křesťan osobě, která je v nebezpečí smrti. Omezuje se jen na pokropení vodou, od ostatních atributů, které jsou pro křest jinak důležité, jako například vhodné místo, čas, příprava, další křestní obřady a kmotr, je nouzový křest osvobozen (Lemaître et al., 2002).

Se křtem je také spojen rituál udělení jména, které mělo i značný právní aspekt v předkřesťanských dobách, kdy až od udělení jména nabylo dítě práv. Do té doby jej bylo možné i zabít. Tento rituál se konal tedy co nejdříve po narození. U přírodních národů je jméno považováno za zprostředkovatele spojení mezi jedincem a totemem. Jinde se zase věřilo, že vybrané jméno může ovlivnit osud dítěte, nebo se při jeho výběru přihlíželo ke dni jeho narození. Při křtu bylo dítě také obdarováno nějakým darem do vínku, který se v jednotlivých krajích a různě zámožných rodinách lišil. Křest byl brán jako přelomová chvíle v životě a dítě bylo proto ošaceno do zvláštního oblečení. Dle lidové tradice si každá nová životní situace zasluhovala nový oděv (Navrátilová, 2004).

Až do konce 18. století bylo dle matričních údajů „běžné“, že ze sta dětí se dvacet až třicet dětí nedožilo jednoho roku. Navíc do matrik byly zapisovány pouze křty, tudíž ve skutečnosti úmrtnost kojenců byla ještě vyšší, jelikož nebyly evidovány například děti, které zemřely při porodu či těsně po něm nebo se narodily mrtvé. Od konce 18. století však došlo k lékařským pokrokům a nárůstu životní úrovně a časná úmrtnost dětí postupně klesala. Postoj k početnosti potomků v rodinách byl velmi odlišný od dnešního pojetí. Rodiny s 5 a více dětmi nebyly ničím neobvyklým (Navrátilová, 2004).

2.2 Zásnuby

V předsvatebním období u nás ještě v 19. století probíhaly námluvy na mnoha místech velice obřadním způsobem. Klád se důraz na uspořádání podmínek budoucího života manželů. Na smlouvání se snoubenci (především nevěsta) aktivně neúčastnili, byla to dohoda převážně rodičů těchto rodin. V úvahu se braly hlavně majetkové poměry rodin, věno, jejich pověst, přednosti a nedostatky obou mladých lidí a jejich vklad do společného života, ale také zajištění v krizových situacích manželství jako například při ovdovění nebo zběhnutí muže. Po námluvách ještě následovaly církevní ohlášky, které byly vážnějším stvrzením rozhodnutí o sňatku. Po ohláškách byly tyto dvě rodiny vzájemně v bližším poměru. Konaly se tři neděle po sobě. Kvůli různým pověrám bylo zvykem, že vlastní ohlášky nemá nikdo poslouchat (Navrátilová, 2012).

Gennep také zmiňuje důležitost ekonomické stránky v dohodě sňatku. Pokud má rodina, klan nebo vesnice přijít o pracovní sílu, žádá za to alespoň nějakou náhradu. Rodiny se proto vzájemně obdarovávají, důležitou roli hraje věno, šperky, „cena dívky“, potraviny a rituály vykoupení. Zásnuby řadí k období pomezí, které bývá charakterizováno rituály odloučení od pomezí, které je považováno za nezávislou etapu nebo rituály úvodního přijetí do nového prostředí. Poté následují svatební rituály, které znamenají definitivní přijetí do nového prostředí (Gennep, 2018).

2.3 Svatba a rozvod

Přechodová událost změní také to, co mohou lidé formálně a neformálně dělat a co od nich očekává společnost. Některé změny jsou společensky přijímané a očekávané, jiné už tolik ne, jako je například ztráta zaměstnání nebo náhlá nemoc. Oba tyto typy změn vedou ke zlepšení nebo zhoršení kvality života jednotlivců a mohou zcela restrukturalizovat jejich životní cyklus. Přechod není jen záležitostí osobního prožívání, ale zahrnuje také síť sociálních vztahů, ke kterým jednatel patří (Arosio, 2016).

Vstup do manželství je jednou z životních událostí, které jsou společensky často přijímaným přechodovým rituálem. Manželství je doprovázeno různými rituály, jako

je odchod z původní rodiny a zanechání původního statusu. Nevěsta s ženichem spolu vstupují do nových životních rolí (Arosio, 2016).

Studie zabývající se definováním ideálního manželství Evropanů došla k závěrům, že neexistuje společenská shoda na tom, co je dnes v této oblasti považováno za ideál. Pro některé znamená manželství vztah, ke kterému se váží určité normy a povinnosti, pro jiné je to svazek plnící určité funkce ve společnosti, pro některé představuje typ vztahu, ve kterém dochází osobního naplnění, a pro jiné je to ryzí vztah, který neznamena žádný závazek (Camarero, 2014).

Světský a křesťanský pohled na manželský svazek se liší. Křesťanskou představou bývá manželství jako svátost a závazek, skrze nějž je vyjádřena boží láska. Literatura však uvádí také utilitární výhody, které z tohoto svazku plynou. Jsme k tomuto svazku vedeni například vidinou lepšího sexu, většího obnosu peněz, delšího života a také lepšího fyzického a emocionálního zdraví (Wall, 2000).

Kalmijn (2004) se zajímal o soudobé západní svatební rituály ve výzkumu, který byl realizován v Nizozemsku. Zkoumal tři svatební zvyky, které jsou ze sociologického hlediska důležitými dimenzemi svatebních rituálů. Je to svatební oslava či párty, svatba v kostele a líbánky. Podstata svatební oslavy reflektuje stupeň, do jaké míry byl zahrnut sociální okruh nevěsty a ženicha ve svatebním přechodu. Svatba v kostele zase vypovídá o tom, na kolik do něj byly zahrnuty kulturní instituce. Líbánky potom mohou symbolizovat opuštění původních rodin dětí a způsob, jakým se mohou ukázat jako sezdaný pár neznámému světu venku.

Pokud manželství nenaplnuje své poslání, dochází z nejrůznějších důvodů k rozvodům. Těmito důvody mohou být například nedostatečná schopnost tolerovat zájmy toho druhého, málo vzájemné úcty, nevěra, sexuální neuspokojení jednoho z partnerů, alkoholismus či závislost na drogách. Důvodů k rozpadu manželství, a to i banálnějšího rázu, může být nepřeberné množství. Někdy převládá sebeláska, ješitnost a hledání „lepšího partnera“ k uspokojení svých potřeb (Jančíková, 2012).

Někteří autoři uvažují i o rozvodu jako o přechodovém rituálu, jelikož při něm dochází k několika životním změnám v oblasti práce, rodiny, zdraví, peněz, náboženství nebo v oblasti osobních či sociálních vztahů. Jiní oponují, že rozvod nemůže být

oslavován jako přechodový rituál, protože vede k sociálně nežádoucímu stavu. Faktem ale je, že vnímání rozvodu se v západní společnosti v posledních desetiletích změnilo a jeho sociální akceptace vzrostla. Rozmach hodnot, jakými jsou individualismus, hédonismus či sebenaplnění, podporuje názor, že je legitimní opustit neuspokojující vztah. Rozvod by dle dalších autorů neměl být zahrnován mezi přechodové rituály, jelikož je to neočekávaná událost, které se dá v životním běhu vyhnout. Jiní ale zase poukazují na fakt, že rozmach rozvodů v posledních letech poukazuje na to, že se stal již „běžnou záležitostí“ a je západní společností považován téměř za normu. Někteří autoři jsou však názoru, že rituál by při rozvodu mohl pomoci jednotlivým účastníkům rozvodu, ale také těm, kterých se tato změna dotýká. Mohli by se tak lépe vypořádat například se změnou jejich sociálních rolí a cítili se méně nejistí. Tato změna by byla také provedena a vnímána i v sociálním kontextu a mohla by zmírnit stres dětí a rodičů, který vzniká při této významné životní události (Arosio, 2016).

3 ŽIVOTNÍ MEZNÍKY A RITUÁLY PŘECHODU Z JEDNÉ ETAPY DO DRUHÉ

E. H. Erikson se zabýval nejen ontogenezí člověka, ale také sociálně kulturními aspekty vývoje. Zde vymezil 3 důležité pojmy, kterými jsou ritualizace, rituál a ritualismus. Ritualizace je dle Eriksona kulturně ovlivněný způsob realizace interakce s druhými lidmi, kteří na sebe vzájemně působí. Je založená na dohodě mezi nejméně dvěma lidmi. V dospělosti se ritualizace stává rituálem, což je důležitá událost opakovaného charakteru. Mezi speciální rituály Erikson řadí události, které nás potkávají během životního cyklu. Ritualizace podle něj integruje mladé lidi do společnosti tím, že je učí, aby naplňovali své potřeby způsobem, který je kulturně akceptovaný. Ritualizace poskytuje účastníkovi určitou míru svobody, ale současně i prvky nátlaku, protože jsou lidé povzbuzováni k účasti na ní. Ritualizace je určitým druhem neformální a předem předepsané interakce mezi osobami, které ji v pravidelných intervalech a kontextu opakují. Ritualizace se však může zvrhnout v ritualismus, kdy se jedinec zaměřuje víc na sebe samého a uspokojení svých potřeb než na vztahy s druhými lidmi. Jedinec zde nebývá v oboustranně uspokojivé interakci (Erikson, 2015).

3.1 Přechod mezi dětstvím a dospělostí

Cesta k dospělosti je v naší moderní civilizaci poměrně dlouhá. Je protkána významnými mezníky, jako je volba povolání, maturita, první výtěžek, první pohlavní styk, plnoletost či první menstruace. Pokud ale mladý člověk pocítuje takovou zásadní změnu ve svém životě, bývá tato změna čistě osobní záležitostí a často uniká pozornosti okolí. V naší kultuře se rituály přechodu uplatňují jen v oslabené podobě, což však může být nedostatkem, jelikož právě jejich deficit může pomoci vysvětlit určité problémy lidí moderní doby, ve které žijeme (Říčan, 2014).

Dle S. G. Wallace (2016) a některých vývojových psychologů jsou na cestě za dospělostí dospívající vyzváni, aby zvládli tři kritické vývojové úkoly. Těmi jsou

vytvoření vlastní identity, přiměřeného stupně nezávislosti na rodičích a vytvoření trvalejších a udržitelnějších vztahů se svými vrstevníky.

Dle Eriksona a jeho vývojové teorie zde člověk čelí úkolu vytvoření identity, a pokud se mu to nezdaří, pak se nachází v pólu zmatení rolí. Ritualizací tohoto stádia je ideologie, která jedinci představuje jakýsi rámec pro život a připravuje jej na to, aby sám mohl realizovat rituály druhým. Rituály spojené s tímto obdobím bývají například různé ceremonie ukončení či uvedení, které potvrzují zvolenou životní dráhu jedince. Ritualizmem tohoto stádia je však totalismus, který může vést ke slepému uctívání určité víry (Erikson, 2015).

Směrem ke zdárnému dosažení identity Wallace (2016) doporučuje následující tipy. Mladé lidi bychom měli vést k tomu, aby se věnovali širší škále zájmů, aktivit, vztahů a rozvíjení osobnostních dispozic. Dále bychom je měli podporovat v separaci od rodičů a v samostatném řešení problémů či v umění říci si o pomoc jinde a učit je vhodným sociálním dovednostem, které jim pomohou v navazování a udržování přátelství ve školách a širších komunitách.

Bret Stephenson se ve své knize Co dělá z chlapců muže zaobírá především vývojovým obdobím mezi dětstvím a dospíváním, které se zdá být klíčové pro následný zdravý duševní rozvoj, stejně tak jako období dětství. Iniclace chlapců je v naší moderní společnosti přehlížena. Mladí muži si pak často hledají prostředky, kterými sami sebe iniciují, což jsou ale jen jakési „náhražky“ iniciace opravdové a prospěšné. Autor ve své knize zmiňuje důležitost smrti ega, což je stav, kdy starší aspekt osobnosti uvolní místo nové „lepší verzi“ sebe sama. Mladí lidé spíš směřují různými rizikovými aktivitami ke skutečné smrti, místo toho, aby šli směrem k životním proměnám, po kterých touží (Stephenson, 2012).

„Nahlédnuto ze zorného úhlu iniciace a tajemství je drogový návyk rituální substitucí, kde utrpení a smrt nastávají na deformované úrovni, která neumožňuje žádnou skutečnou změnu“ (Stephenson, 2012, 96).

V období dospívání máme své ideály, věříme, že můžeme být vším. Později se ale setkáváme s životní realitou a musíme se vydat jednou cestou. Život nás o ideály

připravuje. Dostavuje se také čím dál častěji deprese, která nám může dát příležitost ke „znovuzrození“ (Corneau, 2012).

„Deprese bude trvat do té doby, dokud já neopustí své představy o absolutní kontrole a nerozhodne se počítat se svým vnitřním partnerem. Přetrvává, dokud jedinec nepochopí, že představuje jasnou vzpouru vnitřních sil, které tak chtějí dát kapitánovi lodi najevo, že možná vede loď podle hvězd – kolektivních ideálů – ale že špatně zachází se svou posádkou“ (Corneau, 2012, 171).

Co se týče dívek, i ty procházejí přechodovým rituálem. Za takovýto přechodový rituál či iniciaci je u ženy považován počátek menstruace, kdy se symbolické poranění a bolest dostavuje přirozeně. Počátek menstruace je tedy považován za vlastnost dospělé ženy, jelikož se od této chvíle může stát matkou. Plnou iniciací je poté porod a jeho útrapy, které pro ženu představují určité riziko a vědomí setkání s možností smrti (Stephenson, 2012).

3.2 Přechod mezi mladou dospělostí a starší dospělostí

V období mladé dospělosti se nedějí přílišné změny v oblasti fyzické, ale několik změn se děje v rovině emoční, kognitivní a sociální. Ve vynořující se dospělosti jsou na člověka kladeny důležité úkoly jako přijímání zodpovědnosti, finanční nezávislost, samostatné bydlení a nezávislá rozhodnutí. Ve věkové hranici se autoři plně neshodnou, dnes se tato hranice posouvá směrem nahoru a závisí na dalších faktorech, jako je například studium VŠ. I v tomto období si lidé procházejí určitou krizí, která souvisí s významnými změnami v dosavadním životě, kterou ale výzkumníci nepovažují za tak významnou jako krizi středního věku (Blatný, 2016).

Thorová (2015) se zmiňuje o tzv. krizi třicátníků. Ta může být charakterizována psychosociálními konflikty týkajícími se založení rodiny, nechutí k typickému životnímu scénáři „postav dům, zplod' syna, zasad' strom“, pocity stereotypu, nespokojeností s povoláním či ztrátou původních přátelských vazeb. V konfliktu také bývá egocentrismus s emoční potřebou, kdy na jednu stranu chceme navázat emoční vztah s jinou osobou, to ale na druhou stranu přináší i nutnost v něčem se omezit. Také v tomto

období často hledáme sami sebe a své místo v životě a mohou nás zaskočit první vypozerované známky našeho vlastního stárnutí.

„Jako se dětinský člověk bázlivě leká neznámosti světa a života, tak i dospělý couvá před druhou polovinou života, jako kdyby ho tam čekaly neznámé, nebezpečné úkoly nebo jako kdyby mu tam hrozily oběti a ztráty, které není schopen na sebe vzít, nebo jako kdyby mu dosavadní život připadal tak krásný a drahý, že by ho nemohl postrádat“ (Jung, 1995, 101).

Dospělý se dle Eriksona (1999) musí stát sám tím, který předává ideální hodnoty, sám se stát ritualizátorem. Zahrnuje ritualizace rodičovství, didaktičnost, produktivnost a léčení. Generativita v sobě může zahrnovat prvky skutečné autority, pokud je však používání síly netvořivé, může se manifestovat do autoritářství, kdy jde o přísné organizování hospodářského a rodinného života.

3.3 Přechod mezi dospělostí a stářím

V Eriksonově pojetí v tomto stádiu leží proti sobě generativita a stagnace. Lidé se mezi 30. a 65. rokem snaží o to, aby byli tvořiví a produktivní a něco po sobě zanechali. Ctností je zde starostlivost o to, co bylo vytvořené, důležité je učení ostatních. Erikson také zmiňuje, že pouhý fakt, že člověk má nebo chce mít potomstvo, ještě nutně neznamená „dosažení generativity“ (Erikson, 2002).

„Každý jedinec, má-li se stát zralým dospělým, musí v dostatečné míře rozvinout všechny zmíněné vlastnosti osobnosti.“ (Erikson, 2002, 244).

Jung tvrdí, že čím více se člověk blíží středu svého života, tím více se mu bude zdát, že odhalil ten správný běh života, principy a ideály. Předpokládá jejich věčnou platnost a ctností je pro něj to, že na nich lpí. Kolem padesátky se ale může chování člověka vystupňovat skrze zkostnatělá morální přesvědčení až k fanatismu a nesnášenlivosti. C. G. Jung poukazuje také na zkušenost, že příčinou těchto obtíží je hluboká proměna duše (Jung, 1995).

Tak jako je mládí charakterizováno rozkvětem sil, rozvojem, rozmnožením a životním rozmachem, druhá polovina života již směřuje ke smíření se s konečností života. Umění žít znamená i umění zemřít. Autor však poukazuje na jakousi lidskou

neochotu přijmout druhou polovinu života, stáří není v dnešní společnosti „populární“. Člověk takto často nezdravě ustrne na své minulosti a stojí stranou svého opravdového života (Jung, 1995).

Dle Havighursta se člověk po 60. roce života musí smířit s několika vývojovými úlohami. Těmi je přizpůsobení se úbytku fyzické síly a zdraví, přizpůsobení se důchodu a redukci příjmů, možnost smrti partnera, zařazení do věkově přiměřené skupiny, přijetí a přizpůsobení se nové sociální roli a příprava na smrt (1964, in Tavel, 2009).

Při desintegraci těla a duše se starý člověk snaží obhajovat naději, kterou vkládá v moudrost. Nebezpečím ritualizace je však dogmatismus (Erikson, 2015).

„Obvyklý postoj ke starým lidem v naší společnosti je ohromující. Zatímco historické, antropologické a náboženské dokumenty zaznamenávají, jak dlouho žijící staří dávných časů byli oslavováni, a dokonce i uctíváni, odpovědí tohoto století na zestárlé jedince je často výsměch, slova opovržení, a dokonce i odpor“ (Erikson, 1999, 111).

Pro lepší začlenění starých lidí do společnosti, učení se od nich a jejich moudrosti navrhuje Erikson v každém městě dobře chráněné a pěkné parky, které by byly přístupné každému a kde by sídlily domovy pro staré, kam by mohli jak jejich příbuzní, tak přátelé chodit a povídat si a sdílet s nimi jejich životní příběhy. Mělo by jim být poskytnuto také porozumění, pomoc a zručné ruce, které nebudou pouze pracovním dotykem, který se stará o krmení, otírání a zvedání, ale také dotykem komunikativním. Měl by jim dát pocit důstojného zacházení, neměli by si připadat jako objekt, který už je jen na obtíž (Erikson, 1999).

V sociální oblasti by jim pak mohly být velice nápomocné skupinové aktivity, kde mohou rozvíjet své sociální styky a realizovat své potřeby. Ještě účinnější pak mohou být aktivity, na kterých se senioři sami podílejí. Roste také význam vzdělávacích aktivit pozdního věku (Farková, 2009).

3.4 Smrt

V dnešním světě jako bychom se snažili úzkost ze smrti, která je často skrývaná za plentami nemocnic, překonat, kompenzovat či „přebít“ fascinací virtuální smrtí, v hororech, akčních filmech, výstavách, vyhledáváním velice nebezpečných míst a focení

se na takovýchto místech. Je zde také viditelná touha po nesmrtelnosti, snaha o vyléčení všeho, touha po věčném mládí. Lidé dnes na tyto aktivity často vynakládají nemalé finanční prostředky. Jako by chtěli svým způsobem smrt odsunout a nevidět. Víme však, že dobrá smrt často souvisí právě s vnímáním člověka toho, jak dobře prožil svůj život (Ondračka, Kropáček, Halík, Lyčka, & Zemánek, 2017).

Přístup ke smrti je v různých kulturách velmi rozmanitý. Například u některých přírodních společenství se můžeme setkat s tzv. rituální nekrofilii. Lidé při ní údajně prokazují úctu mrtvému tím, že s ním zacházejí jako se sexuálním objektem (Říčan, 2014).

Rituální praxe například hinduistů je velice bohatá, po úmrtí člověka dodržují stanovené postupy, které jsou ovlivněny i tím, do které kasty rodina náleží. Také mají různé postupy, které vedou k dobrému okamžiku smrti, k tomu, jak nakládat s tělem zemřelého, či odlišné postoje k různým druhům smrti či sebevraždy. Některé z nich jsou prudce odmítány, jiné dokonce doporučovány. Hinduisté věnují mimořádnou péči všem rituálům spojeným se smrtí, jelikož věří, že si takto zajistí lepší posmrtný osud (Ondračka et al., 2017).

Dle tibetského buddhismu smrt není absolutní, nýbrž jen jakýsi mezistav v koloběhu existence. Dle dosavadních skutků člověka a jeho karmy se rozhoduje o tom, jak bude vypadat jeho další zrození. Buddhisté recitují doprovodné texty, které mají umírajícímu usnadnit putování v mezistavech a popisují postup umírání a zkušenosti vědomí po smrti. Důraz je kladen také na smíření se jedince se světem a se sebou samým, což je inspirací v péči o umírající i v našem dnešním západním světě. Pohřebiště nechápou jen jako místo pro pohřeb fyzického těla, ale také jako místo rituálních aktivit, jakýsi prostor pro meditaci, kde se odehrává „smrt ega“, síl, které člověka stále stahují do koloběhu existence. Pohřebiště je zde metaforou duchovního vývoje (Baďurová, 2014).

Pro muslima je smrt součástí předurčení, délka jeho života je přesně vyměřena a cílem je pro něj ráj. Vlastní smrt se zde chápe jako oddělení duše od těla, které provede anděl Azrá'il dle Boží vůle. Umírající má také sám pronést následující slova: „Vyznávám, že není boha kromě Boha (*Alláha*), a vyznávám, že Muhammad je posel boží“. Umírající má ležet na lůžku obrácen tváří k Mekce (Ondračka et al., 2017).

Židovství ani rané křesťanství se moc nezajímá o individuální posmrtný osud, ale spíš o perspektivu světa. Důležitými pojmy jsou zde zmrtvýchvstání a vzkříšení. Pokud budeme věřit v Ježíše, nezemřeme na věky. Co se týče obřadů při umírání a pohřbu, nemocným a umírajícím se uděluje tzv. svátost pomazání nemocných. Tuto svátost uděluje vždy kněz a člověku má pomoci milost ducha svatého při vysvobození z hříchů. Někdy kněz slouží také u lůžka mši nebo nemocnému podá svaté přijímání. Nemocný může požádat také o svátost smíření, vyzpovídat se z hříchů a obdržet rozhřešení (Ondračka et al., 2017).

Pohřební a smuteční rituály jsou významné, abychom si uvědomili konečnost života a důležitost jeho aktivního žití, dokud ještě můžeme. Číňané si dobře uvědomují velkou důležitost sociálních vztahů, také jsou vystaveni sociálnímu hodnocení a očekávání, a tak věnují detailům pohřebních ceremonií a prožití zármutku značnou pozornost a snaží se, aby byla ceremonie dotažena do posledního detailu. Ve svém pojetí smrti jsou silně ovlivněni konfucianismem (Chen, 2012).

„Obecné duši lidstva lépe odpovídá, když pohlížíme na smrt jako na naplnění smyslu života a jako na jeho vlastní cíl než na jenom nesmyslný konec“ (Jung, 1995, 111).

4 RITUÁLY A DNEŠNÍ DOBA

Jedním z důležitých prvků iniciace bývá zdobení vlastního těla. U Masajů to symbolizují například vlasy nabarvené načerveno. V západních zemích však sílí trendy jako barvení vlasů, pořizování si tetování a piercingu, obzvláště u teenagerů. Z hlediska absence opravdových přechodových rituálů v dnešní společnosti to však dává naprostý smysl. Tímto tetováním mohou dospívající dávat najevo, kým jsou, může to být i jakási nevědomá náhražka skutečné iniciace (Stephenson, 2012).

„Tělesný piercing zahrnuje několik atributů přechodového rituálu, o kterých jsme už hovořili: strach, bolest, krev a stres“ (Stephenson, 2012, 125).

Dále je důležitým rituálem dnešních mladých dívek používání make-upu. Tento rituál symbolizuje také jakýsi přerod dospívající dívky v ženu. Iniciátorem však zde nebývá společnost, ale spíše osoba samotná. Také se tento rituál objevuje spíše v soukromí nebo užším okruhu blízkých přátel. Tímto rituálem mohou dívky také dávat najevo určité emocionální osamostatnění od svých matek (Gentina, Palan, & Fosse-Gomez, 2012).

Někteří současní outdooroví pedagogové projevili zájem o programy, které by mohly mládeži usnadnit přestup do dospělosti. Tito pedagogové si všimli podobností mezi outdoorovými programy a Gennepovou první a druhou fází přechodového rituálu. ROP (Ritual Of Passage) model je ale ve většině dnešních kontextů neúčinný, jelikož čelí výzvam, které jsou spojeny s třetí fází přechodového rituálu, kde jsou očekávány trvalé přínosy pro jedince (Bell, 2003).

Třetí fáze v těchto programech bývá však často spojena s návratem mladých lidí do prostředí, kde postrádají formální sociální mechanismy, které napomáhají udržení životních změn, které mladí lidé přechodovým rituálem nabyli. Autoři zmiňují, že ačkoli si v programu mnozí mladí lidé prošli transformujícími událostmi, problém byl v opětovném návratu domů, kdy místo toho, aby byli uznáni jako zodpovědní dospělí, se znovu začlenili do původní role, kterou v komunitě do té doby měli. Tou rolí často bývá „problémový teenager“. To, co ale může rituál dnes nabídnout, je užitečný model sloužící k usnadnění transformace za určitých specifických podmínek (Bell, 2003).

Podle Jonathana Cooka se může zdát, že se hranice mezi dětstvím a dospělostí stala v dnešní době méně jasnou, ale úplně tomu tak není. Nespoléháme totiž pouze na jeden přechodový rituál, ale máme jich dnes zavedených několik. Dle něj se rituály přechodu objevují dnes například ve škole, práci či členství v profesních organizacích, na druhou stranu zmiňuje kritickou situaci těch, kteří nebyli zasvěceni do žádné profesní role, otázku nezaměstnaných lidí. Hovoří i o tom, že v dnešní společnosti má většina těchto rituálů nějakou spojitost s penězi, což je sám o sobě rituální objekt, který lidem umožňuje dělat komplikované přeměny hodnoty. Zmiňuje také novou oblast výzkumu, rituální marketing (Cook, 2014).

Rosin tvrdí, že dnes, kdy dochází k smíšení genderových rolí, není jednoduché odpovédět na otázku, co znamená být mužem. Tvrdí, že maskulinita dnešní doby znamená diverzitu. Dnešní rituály spíš vytrhávají mladé muže z jejich chlapecké naivity, než aby je vedly kupředu jako celistvou lidskou bytost. Než bychom se tázali na to, co znamená být mužem, měli bychom se raději tázat, co znamená být plným člověkem (2012, in Long, 2012).

5 VENKOVNÍ A PŘÍRODNÍ POSVÁTNÉ RITUÁLY

Stephenson (2012) zmiňuje několik rituálů, jejichž použití se mu osvědčilo v praxi. Jedním z vhodných míst k práci je procházka labyrintem. Ten napomáhá tvorbě metafor a obrazů. Na chlapce, ale i na rodiče může mít taková procházka pozitivní vliv, člověk si zde mimo jiné může srovnat myšlenky a připadat si vyrovnanější. Dále se využívají například potní chýše, které mohou být nápomocny i při očištných rituálech dívek, které bývaly sexuálně zneužívány. Často bývá k tomuto účelu využíván pobyt v divočině, horolezectví, sjíždění řeky apod., kdy jsou zde vneseny určité prvky rizika a dotýčný se nachází mimo své běžné životní pohodlí.

Lertzman (2002), který se inspiroval svou prací s domorodými kmeny, se snažil využít své dlouholeté zkušenosti a poukázal na důležitost přechodových rituálů ve vzdělávání, kulturní transformaci a směřování k ekologické udržitelnosti. Ve své práci využívá Rediscovery model, který je určen pro mladé lidi z různých kulturních prostředí. Tento program kopíruje tři známé fáze přechodových rituálů, kterými jsou separace, transformace a integrace. Účastníci se zde učí dovednostem divočiny jako lovení, rybolovu, čelí fyzickým výzvám, hrají hry, zažívají sounáležitost s komunitou a propojení s přírodou a jsou vedeni staršími. Autor je názoru, že tato propojenost s domorodými kmeny napomáhá stavět mosty mezi kulturami, otevírá dveře k ekologické udržitelnosti a učí nás také ocenit kulturu, ze které pocházíme.

Posvátná místa jsou zase místa vhodná k otevření se tvořivosti. Posvátná místa bývají propojena se silou předků a mohou být nápomocna v hledání vlastního tvořivého já. Taková místa lze nalézt v přírodě nebo si lze takový prostor vytvořit. Mohou jimi být například meditační centra, kostely, historické památky, pomníky, přírodní svatyně, ale také knihovny, muzea či místa, kde trávíme čas o samotě. I doma je dobré mít místo, kde se můžeme otevírat sami sobě. Také léčebné vycházky přírodou mají hluboký potenciál (Johnsonová, 2011).

Venkovní rituály jsou typické pro pohany, kteří zde vykonávají přechodové rituály, jako je svatba, požehnání dětem a upomínková setkání. V průběhu rituálu se pohané snaží napojit na předky a dřívější uživatele těchto míst. Opakované využívání posvátných míst při různých příležitostech během určitého období během roku podněcuje silné pocity a vytváří pouto mezi moderními a prastarými praktikujícími. Lidé při těchto rituálech využívají hojně imaginaci, navzájem sdílejí ústně osobní zkušenosti se spirituálními prožitky, provozují ale také blogy a publikují. Moderní pohané přispívají k nehmotné kultuře svatých míst a k národnímu odkazu zahrnujícímu megalitické památky a další archeologické pozůstatky (Kapchan, 2014).

6 PŘECHODOVÝ RITUÁL A OSOBNOSTNÍ ZMĚNA

K osobnostní změně můžeme řadit změnu sebepojetí. Po většinu času je sebepojetí lidí relativně vyvážené. Člověk ví, kdo je, a cítí se poměrně stabilně a pohodlně ve své roli. Nastávají však časy, kdy je stabilita narušena změnami v prostředí nebo v nitru člověka. Rekonstrukce identity začíná separací z určité role, vztahu nebo jiné klíčové složky rozšířeného já. Ztráta nebo odmítnutí důležité složky sebepojetí je často symbolicky ukončena dispozicí k něčemu, co nám připomene naše staré self. Tyto dispoziční činitele nám mohou posloužit jako čistící a stabilizační funkce, čímž vytvářejí příležitosti nového startu. Lidé mohou reagovat na svá možná self třemi způsoby, a to nečinností, aktivním odmítnutím nebo začleněním možného já do revidovaného sebepojetí (Schouten, 1991).

Jung zmiňuje, že k osobnostnímu růstu je také potřeba naslouchání svému vnitřnímu hlasu. Hlas nitra je podle něj hlasem plnějšího života. Pokud ho však neposloucháme, může vznikat neuróza a vývoj osobnosti nenastává (Jung, 1995).

Dr. Ame Rubinstein je koordinátorem programu Pathways to Manhood, který vytváří moderní přechodové rituály, které napomáhají chlapcům v období dospívání. Tento program usnadňuje růst tím, že bere muže a chlapce do přírodních kempů a snaží se o vytváření pocitu sounáležitosti v komunitě, uznání chlapce jeho otcem nebo jiným mužem, umožňuje chlapcům slyšet příběhy starších mužů, snaží se o budování respektu, vyzývá chlapce k tomu, aby rozhodovali o své vlastní budoucnosti, stali se pozitivním a odpovědným členem své komunity a žili život v souladu se svým potenciálem. Také se vytváří komunitní oslava po návratu mladých mužů a je snaha o vytvoření stálého podpůrného prostředí pro mladé muže, nejen pro ty, se kterými starší muži přicházejí, ale i pro všechny další účastníky (Rubinstein, 2007).

Ve svém článku autor také vymezuje charakteristiky „boy psychology“ a „healthy man psychology“. Chlapci v první kategorii se vyznačují například tím, že hledají uznání, chtějí všechno pro sebe, sílu vnímají pro svůj prospěch, vnímají se jako střed vesmíru,

věří ve svou nesmrtelnost, nepřebírají zodpovědnost za své činy, nebo tím, že chtějí svou matku.

Druhá kategorie je charakterizována muži, kteří hledají to, v co věří, sdílí se svou komunitou, jejich síla je pro dobro všech, vnímají sebe pouze jako součást vesmíru, vědí, že jsou smrtelní, přebírají zodpovědnost za své činy a chtějí mít vztah se ženou (Rubinstein, 2007).

K tomu, aby muži uzdravili své poraněné mužství, může vést dle autora několik cest. Jsou jimí nutnost odpoutat se od sebe, přijmout, ukázat svůj stín a tím z něj vystoupit. Odpoutáním se může dostat hlouběji do sebe, přijímat lidi, kteří ho obklopují, ale taky sebe sama. Přejít stínem vede také k větší toleranci. Dále mohou být nápomocny psychoterapie, mužské skupiny, mužská přátelství nebo uzdravení zraněného otce v sobě samém (Corneau, 2012).

Dr. Blumenkrantz & Dr. Goldstein se zabývají vývojem dospívajících, rodinou a komunitou. Navrhují 20 komponentů, které by moderní programy zaměřené na přechodové rituály mohly zahrnovat, a vycházejí přitom ze své 40 let trvající praxe. Mezi tyto body zahrnují například: komunitní hodnoty a etiku, kvalitu vztahů, propojení s aktuálním geografickým pobytem, ztišení se a místo pro vnitřní dialog, spojení s přírodou, hru, přínos větší komunitě, změny ve vzhladu, které reflektují nový status, oslavu nového statusu a další (Blumenkrantz & Goldstein, 2010).

Přechodové rituály byly využity také u skupiny žen, které navštěvují skupinu Rites of passage a byly obětmi domácího násilí. Jejich skupinové aktivity se zaměřují především na znovuzískání schopnosti žen vidět možnosti a alternativy, které jejich životy nabízí, vyjádření vize štěstí a rozvíjení svého plánu dosažení úspěchu. Využívají se zde techniky vizualizace, řízené meditace, narativní techniky, projektivní příběhy, aktivní denní snění a vytváření, odstraňování osobních mýtů a metafor a jednoduché verbální sdílení. Ženy se postupně z reaktivních osob mění na proaktivní, kdy si uvědomují, že mohou tvořit svůj vlastní osud. Nově se definují nejen z hlediska oběti, ale také z hlediska svých silných stránek. Během vytváření a užívání ozdravných rituálů, modliteb, poezie, umění a hudby ženy utváří komunitu, jež jim napomáhá v sebe obnovujících a uzdravovacích procesech. Při utváření aktivit se neustále vychází z otázky zabývající se

tím, jaký nový příběh o tom, kdo jsem a kam jdu, mohou ženy společně vytvořit, když se zaměří na svou budoucnost (Wozniak & Allen, 2011).

7 PATOLOGIE PŘECHODOVÝCH RITUÁLŮ

„Kvůli drogám zapomínáme na své sny. Zapomínáme, kdo jsme a co můžeme dělat. Rituál mi pomáhá setkat se se svým Kdo. Kdo jsem a kým mohu být?“ Erin, 17 let

Pokud v adolescenci nedojde k iniciaci mladého dospívajícího ve směru k nalezení identity, může nastat dle Eriksona konfuze rolí. V tomto období jsou mladí velice citliví na to, kým jsou v očích pro ně významných lidí. Mladíci, kteří jsou zmateni svou předpokládanou rolí, často začínají prchat z domů, ze školy nebo se stahují do nepřístupných nálad. Stávají se „delikventy“. To, co jim pak může pomoci, je, když je jejich kamarádi, poradci a blízcí lidé v jejich „kriminální roli“ nepotvrzují (Erikson, 2002).

Můžeme se dnes setkat s tzv. pseudorituály, které mají určité společné prvky přechodového rituálu. Gangy adolescentů v Americe například zahrnují iniciační část a výzvu, kdy potenciální členové mají někoho zastřelit, aby prokázali svou sílu. Dalšími společnými prvky je například určitý styl oblečení, účes, doplňky, nebezpečí, soutěž, konfrontace se strachem, separace od každodenního života a zapojení neobvyklých stavů vědomí (Mahdi, Christopher, & Meade, 1998).

Čírtková zmiňuje teorii kriminální životní cesty, ve které hovoří o životních okolnostech s rizikovým potenciálem. Mezi tyto okolnosti patří nezaměstnanost, drogová závislost a nedostatek peněz, a to oslabuje sociální vazby. Může nastat problém, pokud člověk opouští vazby k rodině, obstarává si kriminální činností prostředky na drogy a je spíš v kontaktu s osobami se stejnými obtížemi než s původními rodinnými vazbami. Nese to s sebou riziko opakovaného poruchového chování a vzniká tak kriminální kariéra (1998, in Farková, 2009).

V rozvoji delikventního chování hraje podstatnou roli mnoho faktorů, které samotný delikvent často nemůže do velké míry ovlivnit. Těmi zásadními jsou rodina a výchova rodičů, ekonomické faktory, vrstevníci a v neposlední řadě i osobní faktory. Mezi osobní faktory můžeme zahrnout například úroveň vzdělání, prožité trauma

v minulosti a vystavení fyzickému zneužívání v prvních 5 letech života (Masood & Masoom, 2019).

Studie, která byla realizována v Rusku na 760 žácích v kontrolní skupině, z nichž bylo 356 mužského pohlaví, a 288 ve skupině experimentální, z nichž bylo 205 žáků mužského pohlaví, ukázala, že nejčastějšími typy delikvencí jsou krádeže, prodej a užívání drog a loupeže. Ve srovnání s kontrolní skupinou, adolescenti, kteří byli drogově závislí, vykazovali vyšší míru delikventního chování, antisociálních tendencí, vyhledávání nového a nižší míru seberegulace. Trpěli také větší nespokojeností ve vztazích s rodiči, černo-bílým způsobem myšlení a sklonem k závislosti na technologiích (Rasskazova et al., 2019).

Julie T. Johnsonová tvrdí, že dnes nemáme jednoznačné prostředky, které by člověka propojily se sebou samým, duchovním světem, s rodinou či komunitou. Člověk se cítí osamocen, izolován. Základní rodina také nedokáže vždy poskytovat vhodnou oporu. Lidé, kteří vhodným způsobem nevyužijí intenzivní emocionální a duchovní energii, která se vynořuje, snadno ztratí spojení a cestu. Vede to pak k častým sebedestruktivním sklonům, násilí, drogám či jiným náhražkám toho silného zážitku, který by pojal tuto divokou energii dospívajících (Johnsonová, 2011).

„Mladická touha po světě a po životě, touha po naplnění smělych nadějí a po dosažení vzdálených cílů je zřejmé spění života k cíli, spění, které se ihned mění v životní úzkost, neurotický odpor, v deprese a fobie, jestli uvízne někde na minulosti nebo se bojí rizika, bez něhož není možné vytyčených cílů dosáhnout“ (Jung, 1995, 108).

Bret Stephenson, který léta pracuje s rizikovou mládeží, ve své knize zmiňuje několik rad, jak přistupovat k mladým lidem s delikvencí a takovým lidem, se kterými už to většinová společnost vzdala. Doporučuje například zvolit jiné komunikační strategie – hovořit s nimi jako se sobě rovnými, používat metafory, připravit si předem odpověď na předpokládanou negativní odpověď dospívajícího. Umět využít humor, avšak nesmát se dospívajícímu, ale smát se s ním. Důležitá je také pozitivní motivace. Zmiňuje také, že tresty nejsou zcela efektivním způsobem pro nápravu nežádoucího chování, jelikož fungují jen po určitou dobu. Údajně je to proto, že si na trest časem člověk vybuduje toleranci a jeho chování časem opět začne nabývat na intenzitě. Autor zmiňuje, že toto je základní nedostatek vězeňských systémů. Prvkem výchovy někdy bývá také ignorace.

Autor upozorňuje, že je důležité věnovat dostatek pozornosti a péče normálnímu chování mladého člověka, protože pokud tomu tak nebude, bude chtít získat pozornost alespoň jiným způsobem, a to tím nežádoucím (Stephenson, 2012).

„Jeden z důvodů, proč staré kultury přežily tisíce let bez použití věznění, je to, že se daleko víc zaměřovaly na odměňování chování, které bylo v jejich zájmu, než na trestání takového, které jim nevyhovovalo“ (Stephenson, 2012, 207).

8 DLOUHODOBÁ NEMOC A NÁROČNÁ ŽIVOTNÍ SITUACE JAKO PŘECHODOVÝ RITUÁL

Při rozhodování o zahrnutí této kapitoly do této diplomové práce jsem si uvědomila, že přechodový rituál má mnoho společného s posttraumatickým růstem. Na začátku procesu je člověk v nějakém „osobnostním ladění“, poté prochází nějakou těžkou životní událostí a následně se z něj stává „nový člověk“. Jsou zde tedy vidět také 3 podstatné „přechodové“ fáze. Nejen u přechodového rituálu, ale i zde je důležitá sociální síť lidí obklopující jedince, jak se k takovému člověku staví, když je období klidu, a jak toto okolí zafunguje v době náročné pro člověka i jeho sociální systém (Mareš, 2012).

Posttraumatický rozvoj má například tyto důležité charakteristiky. Osoby, které posttraumatický rozvoj zažívají, se rozvíjí nad svou předchozí úroveň fungování, zrají. Dále takové osoby prožívají nějakou mimořádnou událost. Změna k lepšímu je skutečná a dochází k jakési transformaci osobnosti. Po prožitém traumatu ale může dojít i k jevům, jako je rezignace, přežívání nebo návrat k normálu. Co se týče sociálního kontextu, důležitý je způsob reagování blízkých osob na náročnou situaci a také to, jak vstřícně reagují na příznivé zpracovávání takovéto události. Podstatná je taky existence osoby, která je určitým vzorem rozvoje. Osoba, která trauma dokázala překonat a vyjít z něj posílněna a vnitřně bohatší (Mareš, 2012).

Předpokládá se, že změna se dotýká především těchto pěti hlavních oblastí: vztahy k lidem, nové možnosti, osobní síla, duchovní změny a vděčnost za život. Vztahy k jiným lidem zahrnují jak posílnění stávajících, tak vznik nových blízkých vztahů. Nové možnosti zahrnují uvědomění si toho, že je v životě možné dojít hned k několika možným výsledkům. Osobní síla zahrnuje pocit a vědomí člověka, že dokáže zvládnout náročné úkoly a životní výzvy. Duchovní změny člověka znamenají silnější spojení a hlubší respekt k nějaké vyšší síle či častější přemýšlení o naší existenci. Ocenění každé chvíle a pocit

šťěstí za to, že jsme na živu, je pátým aspektem změny (Kramer, Whiteman, Witte, Silverstein, & Weathers, 2019).

Pozornost bychom mohli zaměřit také na téma vlivu chronického či dlouhodobého onemocnění na změny v rozhodování člověka o svých důležitých životních událostech. Tyto změny se mohou promítat v podstatných oblastech, jako je rozhodnutí mít či nemít děti, výběr povolání, svatba, rozvod, předčasný odchod do důchodu či odstěhování se do ciziny. Nezřídka je člověk veden dlouhodobou nemocí k dost zásadnímu kroku ve svém životě a tím je především to, aby přehodnotil svůj dosavadní smysl života (Bhatti, Salek, & Finlay, 2011).

Co se týče rozhodnutí mít či nemít děti, což je významným přechodovým rituálem, ve výzkumu žen s diagnostikovanou hemofilií se ukázalo, že kromě sociálních, emočních a finančních faktorů hrály v tomto rozhodnutí dále roli výsledky testů prenatální diagnostiky a 44 % žen mělo také strach z přenosu této nemoci na své děti a uvedlo to jako hlavní důvod k rozhodnutí je nemít (Kadir et al., 2000).

Záměrem životních rozhodnutí, která pacient dělá, bývá obvykle získání lepšího života. Ne každé životní rozhodnutí se však ukazuje jako pozitivní nebo správné. Po diagnostikování chronického onemocnění nebo život ohrožujícího stavu je přijetí tohoto stavu pro pacienta obvykle velikou výzvou. Pacienti hledají léčbu na všech dostupných cestách a někdy jim chvíli trvá, než si uvědomí, že budou muset žít v nových podmínkách po zbytek svého života. Změna v přístupu sice pacienta může motivovat do budoucnosti, ale životní změny a volby, které pak učiní, mohou zůstat velmi omezené v důsledku probíhající nemoci a dalších faktorů spojených se zdravím, jako je závažnost stavu, deprese nebo léčba. Požadovaný výsledek v budoucnu proto nemusí být tak úspěšný jako u jedinců bez onemocnění. Rozhodnout se ve správném čase o vyšším vzdělání, včasném kariérním postupu nebo o tom, že chceme mít děti, jsou důležité součásti přirozeného životního běhu a vyskytují se v různých životních stádiích. Trvalé působení chronického či jiného závažného onemocnění však může tato rozhodnutí ovlivnit. Pacienti se mohou rozhodnout jinak nebo mohou svá rozhodnutí oddálit. Zde mohou poskytovatelé zdravotní péče hrát důležitou roli při varování pacientů o dlouhodobých důsledcích takového onemocnění a při následném rozhodování o dalším směřování v životě a jeho důležitých meznících (Bhatti et al., 2011).

Náročnou životní situaci a symptomy PTSD a deprese zažívala až třetina amerických vojáků, kteří sloužili v Afghánistánu a Iráku od roku 2001. U těchto lidí byla měřena životní spokojenost, prožívání pozitivních emocí a pohody, PTSD a deprese dvakrát před absolvováním a dvakrát po absolvování tohoto programu. Smíšený výzkum zaměřující se na to, jak mohou těmto lidem pomoci přechodové rituály, ukázal, že ti, kteří prošli programem Veterans Vision Fast, dosáhli ve svých životech několika pozitivních posunů. Byly to změny v oblastech zpracování traumatických zážitků, lepší zvládnutí návratu z vojenského do civilního života, denní péče o sebe, smysl pro komunitu či spojení s přírodou, které napomáhalo redukci úzkosti a stresu. Limitem tohoto výzkumu je nízký počet respondentů, pouhých 5. Přesto zmiňuji tento výzkum alespoň pro inspiraci, jelikož moderní programy zaměřující se na přechodové rituály mohou mít pozitivní dopad na člověka při různých životních přechodových událostech, a to nejen v kontextu přijímání dospělé role dospívajícího člověka, jak je většinou chápeme (Greenleaf, Roessger, Williams, & Motsenbocker, 2019).

VÝZKUMNÁ ČÁST

9 VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

9.1 Výzkumný problém

Dnešní člověk je zahlcen mnohými možnostmi, ale někdy se vytrácí určité podstatné mezníky v životě jedince nebo ztrácí na důležitosti. Dříve byl za určitý přechodový rituál z období dospívání do dospělosti považován základní vojenský výcvik, který podle některých názorů lidí podpořil pocit zodpovědnosti za sebe i společnost. Je něco, co vojnu dnes nahrazuje? Můžeme se naučit určité zodpovědnosti k sobě a ostatním lidem jinými cestami? Spekuluje se také o častém splývání rolí dnešního muže a dnešní ženy, o tendenci prodlužování mládí atp.

Považuji za užitečné se přechodovým rituálům hlouběji věnovat, jelikož se prolínají mnoha tématy, nad kterými současná společnost diskutuje a které se týkají nás všech. Budu se zde zabývat především otázkou, které události ve svém životě považují lidé za přechodové, s jakými pocity nebo aspekty se mohou přechodové rituály v našem prostředí pojit a co neobvyklého při nich může jedinec prožívat.

9.2 Cíle výzkumu

Zmapovat a popsat, které události vnímají ženy a muži jako přechodové ve svém dosavadním životě, zda jednotliví respondenti mají určité důležité životní mezníky společné s jinými respondenty a zda se například zásadně liší události, které popisují ženy, od událostí, které jako přechodové ve svém životě vnímají muži. Dále se zajímám také o emoce, které mají lidé s těmito událostmi spojené, zda se život respondentů v něčem po prožití těchto událostí změnil a zda se změnila jejich role v životě a chování jejich okolí. Zajímá mě také, zda se dá popsat moment či událost, po které si respondenti začali připadat dospěle.

9.3 Výzkumné otázky

Na základě výše zmíněných cílů jsem formulovala následující výzkumné otázky.

1. Jaké jsou významné přechodové události v životě člověka u nás?
2. V čem lidé u těchto významných událostí nacházejí přechod?
3. Jaké jsou nejčastější emoce a prožitky spojené s přechodovými událostmi?
4. Objevily se nějaké neobvyklé věci, které museli respondenti při těchto událostech překonat?
5. Uvědomují si respondenti moment v životě, kdy si řekli, že jsou již dospělí?
6. Nastaly respondentům nějaké životní změny po prožití těchto událostí?
7. Jak ovlivnila nová životní či sociální role respondentů chování okolí k nim?
8. Chtěli by respondenti v budoucnu zažít další přechodové rituály, případně znovu zažít některý přechodový rituál z minulosti?
9. Existují nějaké zásadní rozdíly v událostech, které považují za přechodové muži a které ženy?

10 METODOLOGICKÝ RÁMEC

10.1 Typ výzkumu

Jedná se o kvalitativní typ výzkumu, zvolenou metodou je zde polostrukturované interview provedené s 12 lidmi. Jde o mnohočetnou případovou studii zaměřenou na zkoumání událostí, rolí a vztahů. Zpracování životních příběhů respondentů v této případové studii nejde zcela do hloubky každého jednotlivého života respondenta, ale spíše se pokouší o nalezení určitých pravidelností v získaných datech, nalezení témat a odpovědí, která odpovídají na výzkumné otázky (Hendl, 2016).

10.2 Proces tvorby dat

S respondenty jsem se začala kontaktovat a domlouvat na termínech rozhovorů počátkem podzimu 2019. Rozhovory s respondenty probíhaly od října 2019 do ledna 2020. Po proběhlém rozhovoru jsem se jej snažila co nejdříve projít a následně provést doslovnou transkripci, dokud jsem měla atmosféru rozhovoru a to, jak jsem s respondentem komunikovala, v živé paměti. Rozmístila jsem informační leták (viz příloha 2) na sociální sítě, oslovila své známé s prosbou o rozšíření letáku a případné získání respondentů. Oslovila jsem také sociálního pracovníka v domově seniorů Pohoda ve Chválkovicích s prosbou o provedení rozhovoru se staršími respondenty, kde mi bylo vyhověno.

Respondenti, kteří projeví zájem, byli předem informovaní o tématu práce, anonymitě a kódování jejich jmen v práci, časové náročnosti interview a byly jim zodpovězeny případné další dotazy. Poté jsme se domluvili na datu, čase a místě konání, které bylo vybíráno tak, aby vyhovovalo především respondentům. Rozhovory probíhaly většinou v kavárnách, ale i doma u respondentů, tak, aby jim bylo příjemně a nemuseli se ostýchat hovořit o osobních tématech.

V úvodu rozhovoru jsem účastníkům představila téma práce, pokusila se naladit příjemnou atmosféru a „rozehřát konverzaci“ nějakým nezávislým odlehčeným

tématem. Zeptala jsem se také, kolik již mají informací o přechodových rituálech. Pokud o tématu respondenti neměli mnoho znalostí, vysvětlila jsem podobným způsobem všem účastníkům, o co se jedná, a podala stručné instrukce k rozhovoru. Informovala jsem je také o zpracování jejich osobních údajů, se kterým mi dali ústní informovaný souhlas, který je zaznamenán v audio nahrávkách na diktafon a mobilní telefon. Informování byli i o následném přepisování rozhovoru každého respondenta a uvedení jejich citací v této práci pod anonymním kódem. Před začátkem samotného rozhovoru jsem respondentům také sdělila, že mohou odstoupit od rozhovoru, pokud by jim bylo nahrávání nepříjemné nebo se jim nechtělo o tématech v průběhu rozhovoru dál hovořit či pokud si svou účast ve výzkumu rozmysleli. Délka rozhovorů byla různá, od nejkratšího, který trval 20 minut, po ten nejdelší, který měl délku 70 minut. Průměrná délka rozhovoru byla přibližně 40 minut. Zároveň jsem každému respondentovi nabídla, že pokud by chtěl po ukončení rozhovoru nějaké pro něj zásadní téma hlouběji probrat, budu mu k dispozici toho dne nebo v jiném společně domluveném termínu nebo mu v případě jeho zájmu zprostředkuji jinou psychologickou pomoc.

10.3 Metody získávání dat

K získání kvalitativních dat jsem použila metodu polostrukturovaného interview, které obsahuje seznam konkrétních otázek, takže dává výzkumníkovi určité ohraničení hlavních témat, o která se může opřít, a zároveň minimalizuje efekt tazatele na kvalitu rozhovoru. Zároveň má tu výhodu, že se data v tomto typu rozhovoru snadněji lokalizují. Určitá nevýhoda tohoto typu rozhovoru je pak dána omezením předem daných témat rozhovoru, to můžeme ale zároveň vnímat i jako určitou výhodu, jelikož nám respondent pravděpodobně nebude tolik zabíhat k tématům, která nesouvisí s tématem rozhovoru. Nevýhodou může dále být určitá omezenost informací, které z rozhovoru vytěžíme (Hendl, 2016).

Na základě cílů a stanovených výzkumných otázek jsem si sestavila seznam 14 otázek polostrukturovaného interview, z nichž 10 otázek tvoří jádro tématu přechodových rituálů a zbylé 4 vnímám spíše jako doplňkové.

Zde se nachází otázky, které byly v následujícím pořadí použity v rozhovoru s respondenty. Při dotazování jsem se snažila postupovat od obecného k podrobnějším informacím, které se týkaly přechodových rituálů. Otázky č. 2–11 se přímo dotýkají témat spojených s přechodovými rituály a obsahují stěžejní informace vztahující se k danému tématu. Ostatní otázky č. 1, 12, 13, 14 považuji za doplňkové, ale i přesto nesoucí zajímavé informace.

1. Slyšel/a jste již něco o přechodových rituálech?
2. Jaké události vnímáte jako přechodové ve svém dosavadním životě?
3. Proč právě tuto událost/tyto události vnímáte jako přechodovou/é?
4. V čem pro Vás tato událost/tyto události znamenala/y přechod?
5. Objevilo se něco neobvyklého, co jste musel/a při této události/těchto událostech překonat?
6. Které emoce a prožitky máte s touto událostí/těmito událostmi spojeny?
7. Co se změnilo ve Vašem životě po prožití této události/těchto událostí?
8. Jak ovlivnila Vaše nová sociální (životní) role chování Vašeho okolí k Vám?
9. Která událost ve Vašem životě pro Vás znamenala moment, kdy jste si řekl/a: „Tak teď jsem dospělá/y“?
10. Chtěl/a byste ve svém životě ještě zažít nějaký konkrétní přechodový rituál v budoucnu?
11. Chtěl/a byste nějaký přechodový rituál, který jste již prožil/a v minulosti, zažít znovu? Případně proč?
12. Jsou podle Vás přechodové rituály dnes důležité, či nikoliv?
13. Máte v tuto chvíli ještě něco, co byste rád/a doplnil/a, co Vám připadá důležité, nebo chcete třeba ještě něco doříct k danému tématu?
14. Co byste vy sám/sama za sebe doporučil/a mladým lidem, aby tzv. „rychleji dospěli“?

10.4 Metody analýzy a zpracování dat

Mluvené slovo získané prostřednictvím polostrukturovaného interview a nahrávkou na diktafon a mobilní telefon jsem převedla doslovnou transkripcí do písemné podoby, v nejbližší možné době po vykonaném rozhovoru s respondentem. Opakovaně jsem procházela získaný materiál a identifikovala témata, která byla informačně bohatá vzhledem k položeným výzkumným otázkám a tématu práce, a data roztřídila a kódovala s pomocí programu Nvivo (viz příloha 4).

Dále jsem data roztřídila dle společných znaků a tematických překryvů do skupin metodou vytváření trsů, metodou zachycení vzorců a metodou prostého výčtu. Poté jsem data sumarizovala, zobrazila je pro větší přehlednost dle společných témat do tabulek a grafu a interpretovala (Hendl, 2016).

11 VÝZKUMNÝ SOUBOR, METODY JEHO ZÍSKÁVÁNÍ, KRITÉRIA VÝBĚRU A ETIKA

11.1 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvoří **6 žen a 6 mužů**. Respondenti obou pohlaví jsou vývojově dle Eriksonových stádií psychosociálního vývoje v **mladé dospělosti (19-25)**, v období **dospělosti (25-50)** a v období **pozdní dospělosti/stáří (50 a více)**. Pro tato časová rozmezí jsem se rozhodla proto, aby respondenti měli za sebou již vícero životních zkušeností, na které mohou retrospektivně nahlédnout a které mohou subjektivně srovnat mezi sebou a poté z nich sdílet ty, které vnímají jako přechodové. Zároveň mě zajímá srovnání odlišností mezi pohlavími a generační srovnání, zda jsou témata nejčtenějších uváděných přechodových rituálů podobná, či stejná jak pro mladší, tak i starší respondenty.

Respondentů, kteří úspěšně zakončili VŠ, bylo 7, z nichž 3 byli muži a 4 ženy. Respondentů bez VŠ vzdělání pak bylo 5, z nichž 3 byli muži a 2 ženy. Mezi respondenty byli ti, kteří již měli nějakou znalost o přechodových rituálech (7 respondentů), a pak také ti, kteří ještě o tématu žádné informace neměli (5 respondentů z celkového počtu 12 respondentů). Zde uvádím přehledněji v tabulce:

Pohlaví/Věk	Mladá dospělost (19-25)	Dospělost (25-50)	Pozdní dospělost/stáří (50 a více)
Ženy s VŠ	R (10) věk: 23 let	R (2) věk: 46 a R (4) věk: 27	R (7) věk: 50
Ženy bez VŠ	R (6) věk: 20 let		R (5) věk: 50
Muži s VŠ		R (1) věk: 35 a R (3) věk: 40 let	R (12) věk: 60
Muži bez VŠ	R (8) věk: 20 let	R (9) věk: 25 let	R (11) věk: 70

Tab. 1: Charakteristika výzkumného souboru.

11.2 Metody získávání výzkumného souboru

Zvolenou technikou výběru vzorku byl výběr na základě dostupnosti a dobrovolnosti. Respondenti byli získáváni také metodou sněhové koule a samosběru, ale také metodou záměrného výběru, kdy jsem se pokusila vybrat ty respondenty, kteří jsou informačně bohatí, vzhledem k jejich prožitému přechodovému rituálu, do kterého vstoupili aktivně z vlastní iniciativy, a o toto téma jeví hlubší zájem. Respondenty jsem sháněla především zveřejněním příspěvku na sociálních sítích, ale také kontaktováním sociálního pracovníka z Domova seniorů Pohoda ve Chválkovicích, který mi byl ochoten zprostředkovat 2 rozhovory s jejich uživateli.

11.3 Kritéria výběru

Hlavním kritériem u kvalitativního typu výzkumu je snažit se o dostatečnou saturaci daného tématu. Výzkumník se snaží podat integrovaný pohled na předmět studie, zahrnuje zde také kontext a pravidla fungující v dané oblasti (Hendl, 2016).

Vybrala jsem věkově různorodou skupinu 12 respondentů, jelikož mě zajímalo, zda budou mladší lidé považovat jiné přechodové rituály v životě za osobně významné oproti respondentům starším, či zda se hlavní témata nalezených důležitých přechodových událostí budou prolínat různými věkovými skupinami.

Poté bylo důležité také to, aby účastníci výzkumu dobře porozuměli tématu práce a výzkumným otázkám, byla navozena důvěra a respondenti byli tím pádem i ochotni otevřeně a upřímně hovořit o svých životních meznících, což mnohdy mohla být citlivá témata. Někteří respondenti, kteří se dobrovolně přihlásili k provedení polostrukturovaného rozhovoru, pak byli upřednostněni cíleně před jinými zájemci o rozhovor, jelikož měli hlubší zkušenosti s přechodovými rituály nebo znalosti či zájem o dané téma. Mohla jsem tak dosáhnout větší pestrosti odpovědí vůči zkoumanému jevu, a to jak od respondentů, kteří již nějakým přechodovým rituálem prošli cíleně, tak od těch, kteří se o přechodové rituály do té doby hlouběji nezajímali.

11.4 Etika výzkumu

V průběhu rozhovoru jsem se snažila zaujímat postoj empatické neutrality. Účastníci výzkumu byli informováni o tom, kdo a jak bude jejich získaná data využívat a že data budou v diplomové práci uvedena pod anonymním kódem. V práci tedy respondenty uvádím pod kódy R1–R12.

Téma práce nevyžadovalo žádné utajování či zkreslování účelu práce před respondenty, téma a cíl výzkumu jim bylo pravdivě vysvětleno. Informovala jsem je také o zpracování jejich osobních údajů, se kterým mi dali ústní informovaný souhlas, který je zaznamenán v audio nahrávkách na diktafon a mobilní telefon. Za určitou výhodu bych považovala osobní nezájatost danou výzkumnou oblastí ve smyslu citlivého osobního tématu, tudíž jsem se k získaným datům snažila přistupovat zcela nestranně

a myslím, že tím pádem nemuselo dojít k posunu v interpretaci v určitém „žádaném směru výzkumníka“.

Účastníci výzkumu byli za ochotu poskytnout interview odměněni kávou nebo čajem. O této formě odměny byli předem informováni v informačním letáku. Odměnění byli formou zaplacení účtu za kávu nebo obdrželi malé množství balené kávy, pokud rozhovor probíhal v jiném prostředí než v kavárně. Respondenty jsem takto chtěla ještě více motivovat k účasti na výzkumu, po proběhlých rozhovorech mám ale pocit, že tito lidé byli motivováni většinou již sami o sobě a zaplacení kávy brali spíš jen jako malé zpříjemnění, které často ani sami nevyžadovali. Všichni respondenti na mě také mají kontakt pro případ potřeby a slíbila jsem jim zaslání hotové práce.

Všem respondentům byla nabídnuta také konzultace po proběhlém interview k diplomové práci. Rozhovor se ale většinou přirozeně protáhl i o několik desítek minut a těžily z něj pravděpodobně obě strany. Byla jsem ochotna se s účastníky domluvit i na dalším termínu setkání v případě, že by chtěli probrat nějaké téma nebo událost, která je pro ně důležitá, hlouběji. Nabídla jsem také možnost zprostředkování psychologické pomoci jiného odborníka, jelikož jsem je upozornila, že na některá témata možná potřebují někoho zkušenějšího v dané problematice. Díky výše popsanému postupu snad nedošlo k újmě žádného respondenta.

12 VÝSLEDKY

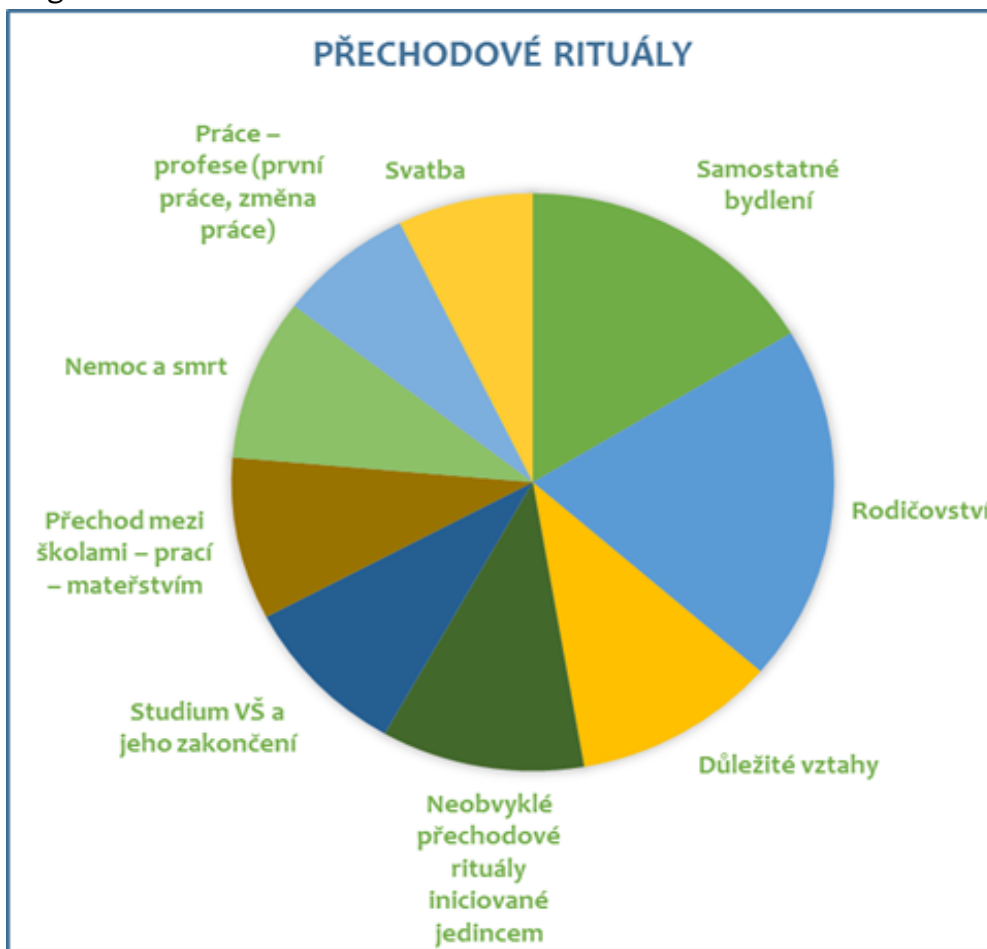
Kapitola je rozdělena na **9 hlavních témat**, která korespondují s výzkumnými otázkami. Postupují zde od nalezených výsledků s nejvyšší četností a od těch výzkumných otázek, které jsou nejdůležitější vzhledem k tématu diplomové práce.

12.1 Významné přechodové události v životě člověka

Přechodový rituál	Četnost
Samostatné bydlení/odloučení od rodičů	9 z 12
Rodičovství (rodiči již jsou) + 4 respondenti rodičovství plánují (dosud bezdětní)	7 z 12 (4 z 12)
Důležité vztahy	6 z 12
Neobvyklé přechodové rituály iniciované jedincem	6 z 12
Studium VŠ a jeho zakončení + + přechod mezi školami – prací – mateřstvím	5 z 12 + 5 z 12
Nemoc a smrt	5 z 12
Práce – profese (první práce, změna práce)	4 z 12
Svatba	4 z 12
Komunismus – revoluce – jiná doba	2 z 12
Porod	2 z 6
Vojna	2 z 6
Vnímání ženství a menstruace	1 z 6
Rozchod a rozvod	1 z 12

Tab. 2: Výčet uvedených přechodových rituálů a jejich četnost.

Výše uvedená tabulka poukazuje na přechodové události, které respondenti označili za důležité mezníky, které prožili ve svém životě, od těch nejčtenějších po ty méně čtené. Zde nejčastější témata přechodových rituálů zobrazuji pomocí kruhového diagramu.

Graf 1: Přechodové rituály, které se vyskytly alespoň u 4 respondentů.

Samostatné bydlení/odloučení od rodičů

Na předním místě se umístilo **samostatné bydlení a odloučení od rodičů**, což se ukázalo být **důležitým životním mezníkem pro 9 respondentů z 12**. Respondenti tento jev označili jako „**první vstup do dospělého života**“, „**závislost sám na sobě**“, „**osamostatnění se**“. Zde uvádím některé odpovědi z proběhlých rozhovorů, které demonstrují tento přechodový rituál.

„Jsem chtěla zdrhnout od mámy, abych prostě nebyla už v jejích osidlech, a udělala jsem pro to maximum a taky se maximum podařilo, takže já jsem si to tak trošku plánovala, i když to vypadá, že to bylo prostě nerozvážnost mladická nějaká, ale bylo to prostě tak,

jak jsem si představovala, že by to mělo být. Takže to byl takový nějaký můj první vstup do dospělého života.“ (R5, žena, 50 let)

„Asi úplně nejvíc jsem vnímala po maturitě, kdy jsem se odstěhovala, jako vlastně přes týden už jsem nebydlela u rodičů, takže to bylo takový, jakože, už teďka to je víc než rok a myslím si, že to byl takovej jako docela důležitěj zlom, že už se musím starat sama o sebe, oni mi sice teda přispívají na studium, ale musím se postarat o to jídlo a já nevím co všechno, co jsem nevěděla, co všechno to zahrnuje, vyprat si, vyžehlit a tak... Myslím si, že to bylo takový docela důležitý, mám pocit, že jsem dospěla trochu.“ (R6, žena, 20 let)

Téma odstěhování se od rodičů či osamostatnění se v hojnějším počtu objevilo také u otázky, kdy se táži na to, **co by respondenti doporučili mladým lidem, aby tzv. „rychleji dospěli“**. 8 z 12 respondentů považuje za důležité, aby: **„(rodiče) nezdržovali ta děcka doma“**, **„spoléhat se sám na sebe“**, **„žít pryč od rodičů“**. Demonstruje to následující citace:

„Aby si zkusili bydlet, pokud to teda finančně alespoň trochu jde, tak alespoň pokoj třeba, a prostě od rodičů, aby se o sebe starali sami, vařili si, nakupovali, prostě aby nebyli alespoň takhle závislí na rodičích, i když finančně třeba ještě studují, ale aby se naučili o sebe postarat prostě.“ (R7, žena, 50 let)

Rodičovství

Mezi nejčastěji zmiňované rituály patřilo mezi respondenty **rodičovství**. 7 respondentů, kteří již rodiči jsou, rodičovství označilo **za důležitou životní událost** a další 4 respondenti rodičovství zmínili jako **přechodový rituál, který plánují v budoucnu**. Dá se tedy říci, že je toto téma podstatné **pro 11 respondentů z 12**. Zde opět uvádím citace:

„Určitě rodičovství nebo narození obou dětí.“ (R2, žena, 46 let)

„Potom samozřejmě považuji za přechodový rituál ani ne tak svatbu, ale celkově takové nalezení partnerky, se kterou jsem chtěl žít, a narození dítěte, jo.“ (R3, muž, 40 let)

„Tak určitě svatba, narození jako prvního dítěte, druhého dítěte, to jsou asi ty největší, ale samozřejmě, že jo, vždycky vstup i do té školy nebo do zaměstnání, tak to jsou pak takové ty dílčí.“ (R7, žena, 50 let)

Rodičovství plánované v budoucnu

„Když by ses díval do budoucna, co bys ještě rád zažil? Jako v budoucnu ještě? Určitě! Tož, potomek. Takže tě napadne jako mít dítě (pozn. výzkumnice)... Jó, to si myslím, že je zajímavý přechodový rituál, který začne a nikdy neskončí.“ (R1, muž, 35 let)

„... anebo děti, já nevím, jak to ty ženy vnímají, ale myslím si, že to je docela zásadní změna v tom životě, takže... takže pokud se někdy vdám, tak bych pak asi chtěla mít i děti, no, takže to si myslím, že tady tyhle dva přechodové rituály.“ (R6, žena, 20 let)

„Ještě by bylo... bylo by perfektní nějakou rodinu založit, to by byla událost, kterou bych takto chtěl nejméně samozřejmě, jinak mě asi nic nenapadá.“ (R9, muž, 25 let)

Důležité vztahy

Tato kategorie je obsahově pestrá, ale (nejen) mezilidské vztahy zde v životech respondentů hrají podstatnou roli. Obsahuje téma jako **nalezení životního partnera**, ale i jiných **důležitých lidí v životě, první vážný partnerský vztah a sexuální styk** či dokonce důležitého společníka z **říše zvířat**. Zde uvádím nejzajímavější citace k tomuto okruhu:

„Příchod pejska Megy, to mě vlastně trošku naučilo větší zodpovědnosti a vnímat jako nezanedbatelného společníka v životě, takže všechno od té doby, co ona přišla, tak se snažím plánovat i s ní, je to takový jakoby životní partner. Když momentálně partnerku nemám, tak ona je prostě partner, který mě drží, pomáhá a jsme tak trochu na sobě závislí.“ (R1, muž, 35 let)

„I moje první holka byl určitý přechodový rituál, první sex taky, jako člověk měl z toho strach, byl to určitý znak toho, že jsem dozrál v určité úrovni.“ (R3, muž, 40 let)

„Mezitím jsem potkala zase v Anglii toho človíčka, který zaštiťoval tady ten projekt Dokážeš to. To byl další nějaký stabilní bod v tom životě, takže to byl vlastně nějaký bod, kdy já jsem se z toho tak trošku dostala, přestala jsem zase brát, dostala jsem se na úplně jinou úroveň.“ (R5, žena, 50 let)

„Před válkou se zaláskoval, to bylo důležité, to bylo nejdůležitější. (úsměv respondentů i výzkumnice) ... a to už jsme spolu 55 let. (úsměv)“ (R11, muž, 70 let)

„Tak pro mě je důležité, aby mě ta rodina stále brala, i když už jsem vůči ní nemocnej, jo...“ (R12, muž, 60 let)

Neobvyklé přechodové rituály iniciované jedincem

Zde se promítly i rituály, které byly iniciovány jedincem samotným. Ten do nich vstoupil převážně **s vědomím, že nějakou změnu ve svém životě iniciuje a pravděpodobně k ní dojde**. Jinak řečeno, tyto rituály většinou nepřinesl přirozený životní běh. Zde uvedu opět několik výpovědí:

„No... co dál byl silný přechodový rituál u mě, že jsem se rozhodl, že absolvuji terapii tmou, takže ten sedmidenní pobyt mi vlastně hodně změnil vnímání, v té emocionální nebo duševní rovině, kde jsem byl vystaven taky nějakému svému strachu, a chtěl jsem to udělat tak jako vědomě, že se tomu postavím.“ (R3, muž, 40 let)

„A jinak, pro mě třeba jinak teďka v nejposlednější době takovej důležitěj zlom životní asi to, že jsem byla na pouti, šla jsem z Porta do Santiaga de Compostella.“ (R6, žena, 20 let)

„A ještě možná, jak jsem byl tři, čtyři měsíce ve Skotsku prakticky sám, jakože bez vlivu kohokoli, takže to bylo taky docela zkouška, velká.“ (R9, muž, 25 let)

Studium VŠ a jeho zakončení + přechod mezi školami – prací – mateřstvím

Mezi další významné přechodové rituály patří **ukončení VŠ**, které uvedlo **5 respondentů**, což je většina lidí s vysokoškolským vzděláním z výzkumného souboru. Pro **5 respondentů a respondentek** to byly ještě následně **přechody mezi školami, prací a mateřstvím**. **Téma profese** se pak objevuje ještě jednou jako přechodový rituál u **4 respondentů**, kteří zmiňují **důležitost prvního povolání či změny práce**. Vybrala jsem k těmto okruhům následující citace:

„No, vlastně teďka si uvědomuju, ještě jeden velký přechod pro mě byl, když jsem dostudovala VŠ, a vlastně já jsem měla prvního syna už během studia a vdávala jsem se mezi druhákem a třetákem a syn se narodil ve třetáku, což bylo plánovaný jako, my jsme to takhle chtěli jako, ale já potom, když jsem dostudovala v Brně tehdy, tak já jsem měla strašnou depresi z toho, že jsem dostudovala a že už mám teda manžela i dítě a že už mě v životě, tak tehdy opravdu za totality, že už mě nic nečeká... Že už mám jako všechno splněno a že mě nečeká už žádná změna prostě, jo, že už mám byt, manžela, dítě, vystudovanou školu, teď už nastoupím do zaměstnání a prostě do důchodu už budu jenom pracovat a nečeká mě žádná změna, jo... což jsem se hrozně spletla, ale jako tehdy jsem z toho měla jako takovou hroznou depku úplně.“ (R7, žena, 50 let)

„Přechod mezi školama, třeba základka a střední, že to byly dycky takové skoky, že člověk se musí hodně jakoby adaptovat, že děláš jakoby něco každý den a pak to děláš v jiném prostředí s jinčíma lidma, ale zas to děláš každý den, tak mi to přijde takový jako rituál a děláš ho vlastně jakoby dlouhodobě, že třeba tu základku 7 let, pak zase 6 let gympl, takže pro mě to byly jako takové úseky, pak samozřejmě ta výška 3 roky, no a pak zase ta práce, jako to, co se mi mění každý den, to jsou pro mě největší jakoby skoky, jako ty přechodové rituály.“ (R4, žena, 27 let)

„Jako nějaká první práce určitě, si myslím, že to jako na mně hodně zanechalo nějaké takové jako, jakým směrem bych se chtěla profilovat dál.“ (R10, žena, 23 let)

Nemoc a smrt

Někteří respondenti se také podělili o vážné přechodové události ve svém životě, které se týkaly **změny zdravotního stavu**, a to buď **u nich samotných**, nebo **jejich blízkých příbuzných**. Události, které zde uvádím v citacích, ovlivnily životy respondentů zásadním způsobem:

„Třebas jako nejdůležitější, kdybych měl vybrat, tak to bylo začátek mých psychických problémů, jelikož mám antidepressiva. To bylo asi na začátku čtvrtáku střední školy.“ (R8, muž, 20 let)

„No, u nás se ještě stala taková jedna hrozná věc, že vlastně dcerku, když jí bylo 8, srazilo zrovna tady auto a byla strašně polámaná a vlastně byla na hranici... jako, že jsme nevěděli, jestli to přežije vůbec, a vlastně tím se nám jako změnil taky všem život, hodně jí teda, ale i nám. Protože se z toho hrozně dlouho dostávala, takže to ovlivnilo pak život celé rodiny.“ (R7, žena, 50 let)

*„A v tom se dostáváme k tomu poslednímu, to je nemoc mojí mámy. **Tak to je další takový asi krutý mezník (pozn. výzkumnice)**... S tím bojuju strašně, protože každá dávka, kterou si dám, tím bych chtěla říct, že jsem extrémně omezila... jako já si dávám do těla chemikálie, který mě zabíjej, a moje máma si dává do těla chemikálie, který ji můžou zachránit, a jako v tomhle tom hrozně bojuju. Bojuju s tím, že ona o tom moc nechce mluvit, nějak špatně se jí o tom mluví, když už se náhodou dostane na to téma, tak jako to odbejvá, tak jako, aby prostě nedávala najevo pocity nebo tak... Nevím, prostě nedokážu si představit, že moje máma nebude.“ (R5, žena, 50 let)*

*„Na to jsem dostal ten důchod, že... no, na ty zdravotní věci, takže to bylo pro mě přechodový do budoucího života, no a udělal jsem dobře, že jsem to přijal, protože oni mi to nabídli sami, já jsem nechtěl, oni mi to nabídli sami, tak já jsem to přijal a od té doby mám klid, že v pohodě... i když to zní blbě, ale že v pohodě zemřu... **Jako že se cítíte zajištěný, jako v tom smyslu (pozn. výzkumnice)**... Ano, ták, že ten stát mi to... To bylo pro mě obrovitánskej přelom...“ (R12, muž, 60 let)*

Svatba

Tento životní mezník se ukázal ve vzorku respondentů být důležitým přechodovým rituálem především u ženského pohlaví. **4 respondenti, z nich 3 ženy, označili tuto událost za přechodovou.** Některé by si ji dokonce **rády zopakovaly (2 respondentky)** a ty, které ještě vdané nejsou, svatbu zmínily jako přechodový rituál, který by **rády zažily v budoucnu (2 respondentky)**. Dá se říci, že **téma svatby bylo důležité pro 5 žen z 6.**

„Tak to je pochopitelné, že svatba, děti.“ (R11, muž, 70 let)

„A určitě svatba, to je mi taky líto, že je to prostě jako jenom jednou. Věřím tomu, že to byla jenom jedna a byla ta pravá a tak. (úsměv) A těším se na slavení 5 let, 10 let, 20 let, to mi taky přijde jako fajn, to se těším, na tydle věci.“ (R4, žena, 27 let)

„A... asi mě čeká svatba, ale... to se vlastně jako ještě neví. A to je asi ta zodpovědnost, co se týče toho... Vdám se klidně i pětkrát, šestkrát, jo, to je mi jedno a jednou to přece vyjít musí, ale... u toho dítěte vnímám tu zodpovědnost, aby to dítě, když bude dospívat, nedospívalo samo, jo.“ (R2, žena, 46 let)

„Myslím si, že jeden z přechodových rituálů může být třeba svatba, to si říkám, že bych se asi nebránila to zažít... (úsměv)“ (R6, žena, 20 let)

V tabulce č. 2, ve které shrnuji přechodové rituály respondentů, můžeme vidět, že se zde nachází ještě následující témata, která uvádím níže. Ta ovšem nejsou zastoupena v hojnějším počtu, tudíž je zde uvádím a cituji pouze okrajově.

Komunismus – revoluce – jiná doba

*„Já Vám řeknu jenom to, že jsem zažil stigmata, jak krvavý stigmata takhle, tak stigmata od komunistů, kteří mi sebrali děti, takže to je všechno, co Vám o tom řeknu, ale víc už radši né, protože... **Nechcete to radši moc otvírat (pozn. výzkumnice)**... Bylo mi doporučeno, abych o tom moc nemluvil, že by se to mohlo vrátit.“ (R12, muž, 60 let)*

I přesto, že téma komunismu a revoluce se co do četnosti objevilo jen dvakrát jako přechodový rituál, životy celkově 4 respondentů (z věkové kategorie 25–50 let a 50 let a více), kteří v této době žili již dospělým životem, byly režimem a jeho změnou zásadně ovlivněny. I když to někteří z nich nevedli oni sami přímo jako přechodovou událost,

vnímala jsem z jejich vypovědí, že měli potřebu o té době hovořit – o tom, co bylo tenkrát jinak a jak se některé věci v jejich životě po revoluci zásadně změnily, například cestování či změna práce. Z výpovědí respondentů vnímám, že ti, kteří zažili komunismus a poté změnu režimu, pravděpodobně zažili určitý „společenský či politický přechodový rituál“, pokud bych to tak mohla pracovní nazvat.

Porod (a smrt)

„Porodila jsem dvojčata mrtvý, takže to byla taková nějaká... to byl hodně zásah do mé psychiky, to jsem to prostě všechno chtěla hrozně vzdát jako. Nevím, byl to hrozně zvláštní pocit prostě, mi jedno z těch dětí umíralo v náručí, takže to prostě bylo takový strašně ošklivý. No a pak jsem byla zase v jiném stavu, no a přišla revoluce.“ (R5, žena, 50 let)

Vojna

„... ale pro mě bylo zásadní, u mě se to změnilo po vojně. Po vojně už jsem na to nahlížel na všechno jinak... už jsem to bral jako vážně a takhle jako.“ (R11, muž, 70 let)

Následující přechodové rituály vnímání ženství a menstruace a rozchod a rozvod byly respondentkami oba zmíněny jen jednou.

Vnímání ženství a menstruace

„Jako pro mě ještě byl zlom určitej, když třeba jsem dostala měsíčky, tak jako to úplně ne, ale potom když jsem víc začala právě vnímat i skrze tu svou ségru, která tak nějak brala to svoje ženství, a když jsem pak tak nějak přestala menstruaci vnímat jako něco špatnýho, co mi prostě... á, tak zase teďka mám týden smůlu, bude mi blbě a tak... ale začala jsem vnímat celou tu cykličnost té ženy, a to bylo třeba, já nevím, v sedmnácti, a tak to byl taky takovej, kdy jsem to vzala jako přirozenou věc, která je součástí toho života a která není špatná, ale právě naopak jako dobrá, no... Tak to byl taky docela, asi bych řekla, že mě to hodně posunulo.“ (R6, žena, 20 let)

Rozchod a rozvod

„... takže jsem se ho víceméně zbavila (smích)... a jsem za to strašně šťastná, jako kdybych mohla být jenom šťastná, protože prostě kdyby se nic dalšího nestalo, tak bych

byla naprosto šťastná, spokojená s tím, že se mi to povedlo s tím člověkem takhle vybavit, protože ten člověk, to je velká koule na noze, prostě pokaždý něco furt chce, něco potřebuje...“ (R5, žena, 50 let)

12.2 V čem respondenti u těchto významných událostí nacházejí „přechod“?

U tématu, v čem lidé nacházejí „přechod“, se výrazněji vyskytuje téma **zodpovědnosti** a **samostatnosti** u několika událostí. **Zodpovědnost** zmiňuje **6 respondentů** u vícero životních událostí, **téma samostatnosti pak uvádějí 3 respondenti** také mezi vícero životními mezníky, které zmínili. Někteří z respondentů přesně přechod, či co bylo pro ně přechodové, u všech svých významných mezníků blíže nespecifikovali, tudíž udávám jen ty výpovědi, ve kterých k nějakému upřesnění došlo.

Přechodový rituál	V čem to byl přechod? (v závorce uvádím počet respondentů, kteří tento přechod formulovali velmi podobně)
Přechod u samostatného bydlení/odloučení od rodičů	Zodpovědnost (2) Útěk ze špatné atmosféry nebo rozvod rodičů (2) Dokáží se o sebe postarat (2) Nezávislost a volnost (1) Opadla nejistota (1)
Přechod u rodičovství	Zodpovědnost (2) Nemoc či úraz dítěte (2) Intenzivní prožitek a náročnost (1) Intenzivní emocionální prožitek (1)
Přechod u PR důležité vztahy	Láska a emoční závislost/opora (1) Potvrzení sebe sama, své normality a nárůst sebehodnocení (1) Ztráta samoty (1) Podána pomocná ruka (1)
Přechod u neobvyklých PR iniciovaných jedincem	Spoléhání se sám/sama na sebe/vědomí, že to dokážu, ať je to cokoli (2) Samostatnost a péče o zdraví (1)

	Zanechání starého a nefunkčního a přijímání nového, toho, co je v té době funkční a aktuální (1)
Přechod u témat: studium VŠ a jeho zakončení + přechod mezi školami – prací – mateřstvím	Uvědomění si toho, co chci dělat v budoucnu, a hodnoty peněz (2) Změna režimu/organizace času (2) Sám sobě jsem dokázal, že to zvládnu (1) Počátky samostatnosti (1) Hodně nových vjemů, impulzů (1) Ukázalo to schopnost se něčemu naučit (1) Už mě nečeká žádná změna/deprese (1)
Přechod u práce/profese (první práce, změna práce)	Jiný druh zodpovědnosti (2) Pocit smyslu (1) Ubyl stres, víc si odpočinu (1) Šok (1)
Přechod u témat nemoc a smrt	Musím více bojovat sám, přechodové do budoucího života (1) Úplně jiné vnímání světa a reality (1) Ovlivnilo to život celé rodiny (1)
Přechod u tématu svatba (a zasnuby)	Větší zodpovědnost (1) Zklidnění, že už mám životní jistotu (1)
Přechod u tématu komunismus – revoluce – jiná doba	Přechod v získání důchodu a v rozporu s komunistickým řízením (1)
Přechod u vojny	Přebírání zodpovědnost za větší celek (1) Bral jsem to už vážně (1)
Přechod u vnímání ženství a menstruace	Více již rozumím sama sobě (1)

Tab. 3: Co bylo oním přechodem u významných událostí člověka?

V některých výpovědích respondentů na téma **přechod u významných životních událostí** se několikrát objevuje i téma **změny**. Tu respondenti popisovali například tak, že u nich došlo k **formování či utváření osobnosti, získání většího pocitu důležitosti či motivace být lepším člověkem**. Také změnu popisují **nárůstem sebevědomí, zodpovědnosti či cílevědomosti** nebo také slovy: **„Vždy se něco dělo, obrátilo vzhůru nohama.“** Následuje několik zajímavých citací k tématu, co bylo v těchto událostech pro respondenty oním **přechodem**:

*„Co se týče dětí, to je prostě... **to rodičovství je tak intenzivní...** u toho prvního syna, to bylo první dítě, to bylo taky velmi náročné období, protože mi bylo vlastně čerstvých 18, když se narodil. Něco, s čím jsem si úplně nevěděla rady... A druhý syn, to bylo náročné, to byl zase úplně jiný zlom, byť zase úplně jiný. Do dneška je to dítě, byť je mu 21, s ADHD extrémně náročné. A od té doby, co se narodil, se ten život šíleně točil a koulel. **Strašně moc změn, obrovských problémů a pádů, ta snaha to dát zase všechno do pořádku** apod.“ (R2, žena, 46 let)*

*„Dochází k nějaké **vnitřní změně**, k nějaké **změně v rámci přístupu k sobě samému a k životu celkově**, to znamená, že i k okolí, ale víc k sobě samému, většinou je tam nějaký **nárůst asi sebevědomí a současně přijetí nějaké zodpovědnosti**. Pochopení nějakých klíčových principů, nebo životních nějakých, přijetí nějakých hodnot, které do té doby ve mně nebyly a ony se pak tím rituálem, tím přechodem, objeví, a člověka to určitým způsobem změní. Jsem jiný. Takže asi tak **společný jmenovatel nějaký**.“ (R3, muž, 40 let)*

*„Třeba, když začnu od té poslední, to je to Santiago, tak to bylo právě takový, že jsem fakt jako poznala, že **stojím sama za sebou** a že vždycky se na sebe můžu spolehnout, i když třeba mi bylo fakt hrozně a úplně jsem si myslela, že už to vzdám a poletím domů a už na to kašlu, tak vždycky jsem se nakonec sebrala a šla jsem dál a myslím si, že **mě to hodně utvrdilo v tom, že přežiju všechno a že stačí jenom se rozhodnout**. Tím pádem aji teďka, když od té doby bylo třeba něco krizového nebo tak, tak vždycky si vzpomenu, že to může být ještě horší a že jsem to všechno přežila, takže to byl taky jako takový zásadní zlom v tom, že vím, že to dokážu, ať je to cokoli.“ (R6, žena, 20 let)*

12.3 Emoce a prožitky spojené s přechodovými událostmi

Emoce a prožitky	Počet respondentů			
<p>Pozitivní emoce/prožitky (Radost, láska, vděčnost, spokojenost, hrdost)</p>	<p>Celkem zmínilo 8 respondentů u různých PR</p>			
<p>Smíšené emoce/prožitky</p>	<p>Celkem zmínilo 7 respondentů u různých PR</p>			
<p>Negativní emoce/prožitky</p> <ul style="list-style-type: none"> - Strach, obavy, úzkost - Bolest - Zlost a nespravedlnost 	<p>Celkem zmínilo 5 respondentů u různých PR</p> <table style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td style="text-align: right;">4</td> </tr> <tr> <td style="text-align: right;">1</td> </tr> <tr> <td style="text-align: right;">1</td> </tr> </table>	4	1	1
4				
1				
1				
<p>Dalšími zmíněnými pocity byly:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Úleva (3) - Pokora (2) - Zodpovědnost - Samostatnost (více zmapována u kapitoly 12.2.) - Transcendentní prožitek - Pokoj a ukotvení sama v sobě - Osamocení 			

Tab. 4: Souhrn pocitů, emocí a prožitků spojených s přechodovými událostmi.

Mezi zmíněnými emocemi respondentů byly **nejčastěji zmíněny pozitivní emoce, poté emoce smíšené** – u některých událostí se měnily, například na začátku byly prožitky negativní a poté se objevily pozitivní, nebo v opačném pořadí. **Třetí nejčastější trs pocitů** pak byly emoce **negativní**, z nichž nejčastěji zmíněny byly **obavy, strach nebo úzkost**. Také **úleva** a **pokora** se vyskytla více než jednou. Opět i zde respondenti zmínili **zodpovědnost** a **samostatnost**, což jsou při přechodových rituálech poměrně očekávané emoce. Při citovaných emocích samozřejmě také záleželo na typu události, kterou respondent procházel, a na tom, jak každý respondent osobně danou situaci vnímal. Respondenti také zmiňovali často **intenzitu pocitů**, byly to „**velké emoce**“, „**intenzivní prožitek**“ apod. Zde opět uvádím vybrané citace k tomuto okruhu:

„Tak když bychom teď vzali tu událost s tou Megy, tak které emoce a prožitky máš s tím spojené?“ (pozn. výzkumnice) „Jako, že se objevila jako, jo? Tak víceméně je to prostě taková velmi čistá láska, co se týká Megy.“ (R1, muž, 35 let)

„Co se týče toho osamostatnění od těch rodičů, tak tam jsem měl hodně silný prožitek vděčnosti vůči rodičům za to, co mi dali. Jsem se odstěhoval do Prahy a tam jsem byl jako sám odloučen a hodně jsem tak jako přemýšlel a uvědomoval si věci a tam jsem si uvědomil tu hodnotu, kterou mi rodiče dali. Tím odstupem a asi tam byl taky ten rituál, když tak vzpomínám, protože jsem se vlastně rozhodl, že když chci poděkovat těm rodičům za to, co mi dali, tak nemám čekat, protože můžeš čekat a oni umřou, tak jsem se rozhodl, že napíšu dopis, napsal jsem jim dopis, kde jsem jim poděkoval za to, a bylo to hodně emocionální, mama pak říkala, že brečela a tak, jo, taky bych to nazval nějakým očistným rituálem nebo možná i nějaký přechod: ‚Děkuji, za to, co jste mi dali, jo... Je tam nějaký mezník, uvědomuji si a vážím si toho, pocit vděčnosti.‘ (R3, muž, 40 let)

„Myslím, že pojmenovala bych to aji jako velkou bolestí, většinu té cesty... a... byly tam jako... fakt jsem v sobě měla hrozně moc emocí, takových výrazných, třeba, že jsem byla fakt našťvaná, úplně... a takový fakt negativní emoce, všechny, co si snad člověk dokáže představit.“ (R6, žena, 20 let)

„Ta práca mě prostě brala u srdce, no, já, když jsem byl v tom národním domě, tak tam jsem si udělal ještě jako nastavbu, kurz kuchařskej jako, na vyšší stupeň. Takže... a bez problémů jako... Bral jsem to tam velice zodpovědně, tu práci.“ (R11, muž, 70 let)

Zodpovědnost

Nyní zde ještě věnuji pozornost zodpovědnosti, jelikož je to důležitý pocit spojený s přechodovými rituály a můžeme se s ní setkat u vícero výzkumných otázek. Objevila se zejména v otázkách, kdy se táži: „**Proč právě tuto událost/tyto události vnímáte jako přechodovou/é? A v čem pro Vás tato událost/tyto události znamenala/y přechod?**“ Respondenti zodpovědnost pocítili především u následujících témat: přechod u **samostatného bydlení/odloučení od rodičů**, přechod u **rodičovství**, přechod u **práce/profese**, přechod u **svatby**, přechod u **vojny** a přechod jako **vnitřní změna**. Téma zodpovědnosti se pak objevovalo i u odpovědí na otázku ohledně **doporučení mladým lidem, aby tzv. „rychleji dospěli“**, kde většinou bylo spojeno s doporučením **osamostatnění se**.

12.4 Neobvyklé věci k překonávání u přechodových událostí

Celkově z 12 respondentů pouze 2 vypověděli, že se nic neobvyklého neudálo. Ostatní lidé z výzkumného souboru se s nějakými neobvyklými věcmi při přechodových událostech setkali. Zde uvádím jejich přehled v tabulce.

Neobvyklý prožitek	Počet respondentů
Zdravotní problémy (neobvyklé – nejde to vyléčit, nedokážu to ovlivnit, nečekané)	3
Překvapení (očekávání vs. realita)	2
Každý sám za sebe, rivalita, plnění očekávání rodičů	1
Kriminál, drogy, těhotenství	1
Mimořádnost (zažiji jen 1x, 2x za život)	1

Samota a nejistota	1
Stěhování se za hereckým angažmá	1
Strach a jeho intenzita, očekávání, jak to dopadne	1
Vstřícnost personálu navzdory podmínkám léčebny a režimu	1
Vtipnost	1
Vyvážení dospělosti a dítěte	1

Tab. 5: Neobvyklé věci k překonávání u prožitých přechodových událostí.

Zde opět uvádím několik zajímavých citací:

„No a pak s těmi problémy, tak **to bylo neobvyklé jako celkově**. Ten svět jakoby úplně nově znovu poznávat, to prostě, pořád je to neobvyklý zážitek, doposud, a pravděpodobně vždy bude. **Protože to nejde vyléčit.**“ (R8, muž, 20 let)

„Ale jinak jako, jinak mě asi nic takto nenapadá... Spíš možná jako, co bylo pro mě **neobvyklé, ale zároveň spíš vtipné**, že když jsme se zasnoubili, tak mně bylo 21, tak že za náma jako každý chodil, jestli čekáme nějaké miminko nebo tak (smích), tak to nám přišlo vtipné oboum dvoum... (smích)“ (R10, žena, 23 let)

„To mě překvapilo, že jako, že tam byli i mezi personálem lidí, kteří říkali: „Ten ne, ten je dobrej, ten půjde domů“ jo... Takže to bylo největší, že já jsem vlastně takhle těm komunistům utekl a vyšel si vstříc sám sobě tím, že jsem je bral taky, i když ubližovali, že jsem je bral taky jako... kladný přístup... ano, že jsem k nim měl kladný přístup, i když to byl jiný režim...“ (R12, muž, 60 let)

A zde citace respondenta, který **neobvyklost** v přechodových událostech **nezaznamenal**:

„Neobvyklé... Já si myslím, že to očekávání, které jsem od těchto věcí měl, tak bylo víceméně splněné. Jsem předpokládal, teď to vyzní asi blbě, ale věděl jsem, že maturitu zvládnou, protože když se budu učit, zvládnou to. Přestěhování do Olomouce taky problém

nebyl. Bydlení sám taky problém nebyl. A... přežívání ode dne na den ve Skotsku, taky jsem čekal, že to bude na prd občas, takže si myslím, že asi nic neočekávaného nebylo.“ (R9, muž, 25 let)

12.5 Uvědomění si (momentu) dospělosti

„Která událost ve Vašem životě pro Vás znamenala moment, kdy jste si řekl/a: ‚Tak teď jsem dospělá/y?‘“ Touto otázkou jsem se snažila zachytit, zda si respondenti dokáží vybavit, kdy si v životě uvědomili svou dospělost. Téma **uvědomění si dospělosti a přechod z adolescenta k dospělému jedinci je hlavním tématem** přechodových, přesněji **iniciačních rituálů** v různých kulturách, proto mi připadalo v rámci této práce důležité tuto oblast hlouběji prozkoumat.

9 z 12 respondentů bylo schopných takový moment (nebo i více momentů) ve svém životě nalézt, i když **většinou s určitou dávkou nejistoty**. Odpovědi na tuto otázku byly různorodé, ale často se témata prolínají s důležitými přechodovými mezníky, které respondenti zmínili (tab.2). Například se zde můžeme opakovaně setkat s tématy **samostatné bydlení/odloučení od rodičů** či **otěhotnění**. Zde opět uvádím některé citace respondentů:

„(smích)... Já si myslím, že asi jako ten bakalář a ty zasnuby, no, že to bylo takové docela... že jsem si říkala, tak už nejsi dítě, no.“ (smích) (R10, žena, 23 let)

„Asi, když jsem **otěhotněla**, tak člověk už ví, že to nemá sám za sebe, jsem se vlastně ve stejnou dobu stěhovala i k příteli, takže tam to bylo, **když už člověk tak jako odchází z toho domova a bere si všechny ty svoje věci, a už jsem se jako s těma rodičema nevidala denně, i když jako s mamkou si voláme denně, ale už prostě je nepotkáváš, už je člověk závislý sám na sobě, aji co se týká peněz a všeho, takže asi tohle, no.**“ (R4, žena, 27 let)

„**Vybalení posledních věcí v Olomouci**. Nebo jinak, možná to, že jsem viděl ten prázdný pokoj a řekl jsem si, tady budu trávit co nejvíce času. Musím brát tu školu zodpovědně, nikdo mě do toho nebude kopat už, to si myslím, že bylo důležité hodně.“ (R9, muž, 25 let)

Zbylí 3 respondenti se k **uvědomění dospělosti** vyjádřili v následujících citacích, přičemž 2 z nich se vyjádřili, že budou **svým způsobem pořád dětmi**:

„Život vnímám jako přirozený, plynulý přechod, prostě nějaká přirozená vlna, která má nějaký vývoj, neměl jsem to tak stanovené, že bych si řekl, tak, teď jsem dospěl. Alespoň si na to nepamatuji. Já jsem laděný víc emocionálně a ta vnímavost moje je takto zaměřená, takže nepracuji až tak v té hlavě, že bych si řekl, a teď už jsem dospělý, a teď si to budu jakoby rozumově zdůvodňovat, proč jsem si jako řekl, že jsem dospělý... Jó, to ne. Ale jsem přesvědčený, že všechny ty rituály mě k té dospělosti dovedly, jo, nějak.“ (R3, muž, 40 let)

*„Ještě nebyl a ani nevím, jestli teda někdy bude. Podle mě jako **vnitřně budu dítě asi pořád**, ale jako cítím, že se rozhoduju jinak, než když jsem byl menší, ale pořád se necítím dospělý.“* (R8, muž, 20 let)

*„To jsem si neřekl nikdy. Já jsem stále malej kluk, no... Chlapi si ze mě v hospodě dělali srandu, ale já to tak беру normálně, no... To je takový zvláštní, víte, to bych Vám musel ještě říkat věci, o kterých nechci mluvit, ale který byly příznivý pro mě, který jsem, jak bych řekl, který se mně povedlo udělat, zařídit, projevit se těma věcma nebo těma skutkama, a tím pádem jsem nikdy nepřestal být mladej... **To je krásné (pozn. výzkumnice)**... Ono je to taky praktický, být stále mladej a stále se zajímat o nové věci, pro každého člověka... než nad tím mávnout rukou, já už jsem starej. (smích) Zvláště tady v tomto prostředí (domov důchodců)... Já už jsem starej, já to nepotřebuju, nó, špatnej přístup, velice špatnej...“* (R12, muž, 60 let)

12.6 Změny v životech respondentů po prožití přechodových událostí

U 10 z 12 respondentů změny v životě po různých přechodových událostech **proběhly**. 1 člověk pak tvrdí, že u něj změny spíš neproběhly a 1 o žádných změnách neví. Opět se i u této výzkumné otázky objevuje téma **samostatnosti a dělání si věcí po svém** u 3 a uvědomění u 2 respondentů. U 3 lidí nastala určitá **změna režimu a nová role**.

Změny, které nastaly po prožití přechodových událostí	Četnost
Změna režimu a nová role	3
Dělání si věcí po svém	1
Dostal jsem důchod, zemřel Eda	1
Formování osobnosti, samostatnost , mám životní cíl	1
Nárůst sebevědomí	1
Noví kamarádi a větší samostatnost	1
Přístup k životu	1
Uvědomění , načerpání síly k rozchodu	1
Uvědomění , že nemůžu rozhozovat peníze	1
Větší zájem o to, jak se cítím	1
Zjištění, že vše nemusí být dle očekávání, je třeba si více vážit ostatních	1

Tab. 6: Změny, které nastaly po prožití přechodových událostí.

Zde cituji muže, který změny nezaznamenal:

*„No, celkem tam se nic nezměnilo... Spíš tak nějak jako **plynulý přechod, jo, to byl...** To šlo normálně, jak život jde... Extrémy žádné nebyly.“* (R11, muž, 70 let)

Tento muž si změnami po prožití událostí není jistý:

„Ono tam je těžko říct, jestli tyto události změnilo něco, nebo to, že člověk, čím je starší, tak tím je trošku moudřejší. To totiž jde společně.“ (R1, muž, 35 let)

Zde uvádím některé další citace k tomuto tématu:

„Já si myslím, že postupně **narůstalo** možná trošku **sebevědomí**, i když s tím jsem bojovala jakoby hrozně dlouho, ale že ty věci zvládnou, a troufla jsem si třeba na něco jiného. Jo, třeba na to studium i při těch dětech. Jsem zjistila, že jak mi bylo prostě pořád kladeno, na to nemáš, to nedokážeš, prostě, jo, tak že tohle pro mě bylo to gró, že jsem se tady z toho vymanila a byla jsem schopná si říct, a jo, a já to zvládnou, a vychovala jsem oba dva kluky a vystudovala jsem u dětí a prostě to jsou věci, kdy já **si jsem schopná za tím, pro co se rozhodnu, stát, a nakonec asi dotáhnout věci do konce** prostě.“ (R2, žena, 46 let)

„Jak jsem zmínil, ten rozvod rodičů spojený s tím, protože to bylo ve stejném období, to stěhování do Olomouce, tak zase mě přimělo, že **netrvá všechno věčně**, že je potřeba tak nějak **si vážit víc třeba i ostatních**. To Skotsko mě naučilo to, že každý den nemusí být perfektní, že nemusí všechno vyjít podle představ, což si myslím, že je taky dobrá lekce, a ta práce prakticky totéž. **Nějaké očekávání se vloží do něčeho**, do čeho se fakt těšíš, ale **nemusí to být vždycky tak růžové**, jak se to na papíře jeví... Znám trochu skepticky asi, jak se poslouchám...“ (R9, muž, 25 let)

Lidé po prožití přechodové události většinou přijímají nějakou novou sociální nebo životní roli. Přišlo mi tedy zajímavé se také zeptat na to, jak chování svého okolí subjektivně vnímají, zda se vůči nim změnilo, či nikoli.

Žádný z respondentů nevedl, že by se chování jeho okolí po přechodových událostech vůbec nezměnilo. 7 Respondentů uvedlo, že se chování okolí změnilo, 5 respondentů zase uvádí, že v něčem se změnilo a v něčem ne.

2 respondenti (muž a žena) se shodli, že jejich okolí změnilo chování vůči nim **poté, co se stali rodiči**. Začali na ně jinak pohlížet a více si jich vážit a respektovat je. Zde uvádím citace:

„No, mám pocit, že se mi zvýšila má hodnota, jako člověka, jako bytosti tady. Ti lidé to vnímají nějakým způsobem a možná bych tam zmínil nějaký větší respekt vůči mně. Právě proto, že jsem zažil to, co jsem zažil. Že třeba došlo k tomu, že jsem už otec, jo, jinak se dívají na tebe v práci, jako když jedeš s kočárkem po ulici, jako vnímají tě jinak, jako když jdeš jako bez, nebo s dítětem za ruku na pískovišti. Takže je tam možná **i respekt, nějaká společenská úcta**. Ale **celkově ta společnost, ti lidé, i zaměstnavatel, mám pocit, že se třeba chová jinak**, jak jsem otec, jak jsem i ženatý. V práci se ke mně i chovají jinak, jak mám dítě, respektují, chápou, když potřebuji volno, není to takový problém...“ (R3, muž, 40 let)

„Tak určitě u těch dětí, tehdy chování partnera, vlastně manžela, že jde vidět, že to i toho chlapa změní. A že prostě **najednou na tu ženu pohlíží jinak**, než když s ní v uvozovkách jenom chodí. Podle mě taky záleží, jestli u toho porodu je, nebo není, ale třeba manžel byl u obou dvou porodů, takže jsem prostě viděla, hlavně u toho prvního, že ho to prostě změnilo, že se i on mohl jakoby znova zamilovat. A nevím, jestli si mě začal jakoby víc vážit, to nevím, ale myslím, že to toho chlapa jakoby trošku změní.“ (R4, žena, 27 let)

3 lidé také zmínili, že **po osamostatnění se a odchodu z domu** je rodiče či okolí začalo vnímat jinak – jako **dospělého člověka**. Zde jedna citace:

„Jo, určitě, protože jako já si myslím, že třeba krásný takový příklad na rodičích, že oni prostě jako mě přestali brát jako dítě, ale jako prostě mě **začali brát jako dospělého člověka**, vyloženě třeba tat'ka... To si myslím, že hlavně jako po té střední, jak jsem odešla na tu výšku... Jo, že jako, že už to nebylo takovým tím stylem jako, nachystám ti prostě, na co si myslíš, a když řekneš ne, tak budu do duše uražena (smích), ale spíš takovým tím stylem jako, tak si vem, co chceš, prostě nejsi malé děcko, tak se jako o sebe postaráš...“ (R10, žena, 23 let)

2 respondenti pak zaznamenali **menší zájem o kontakt svých příbuzných s nimi**. Dalšími změnami uvedenými respondenty byly například tyto: **nezájem, nepochopení a hodnocení**. Zde demonstřuji na jedné citaci:

„Noo, hodně. Jako od nezájmu, občas i teda hranýho nezájmu, po averzi, odsuzování, nepochopení, a žádná pomoc prostě nějak moc nepřicházela. Všechno jsem si musela voddřít sama, abych prostě fungovala.“ (R5, žena, 50 let)

12.7 Chtěli by respondenti zažít nějaké přechodové rituály v budoucnu nebo znovu ve svém životě?

PR v budoucnu?	Četnost	PR z minulosti Opakovat?	Jaký PR opakovat?
Založení rodiny, děti	4	Ano (5 respondentů) (něco konkrétního opakovat)	respondentky by si rády zopakovaly zásnuby nebo svatbu
Svatba	2		mít ještě dítě
Uzdravení sebe nebo příbuzného	2		porod cestu do Santiaga
Aby nedošlo ke zhoršování zdrav. stavu	1		přestup ze ZŠ na SŠ (poučení)
Mít partnerku	1		rozhodnutí se o svém budoucím směřování
První reálné zaměstnání	1		
Vlastní bydlení	1		
Vnoučata	1		
Výjezd do zahraničí na delší dobu	1		
Zažít úplnou rodinu	1		
		Ne (4 respondenti)	
Žije přítomností, takto o tom nepřemýšlí, nechce zažít	3	Nevím (3 respondenti) (něco ano, něco ne)	

Tab. 7 a Tab. 8: Přechodové rituály, které by respondenti chtěli zažít v budoucnu nebo znovu ve svém životě.

Můžeme si zde všimnout, že témata se poměrně úzce kryjí s přechodovými událostmi, které již respondenti zažili a považují ve svém životě za důležité mezníky. Opět se objevuje téma **rodičovství, svatby, rodiny a vztahů** celkově. Zde dokládám citacemi:

*„Já jsem dycky toužila po úplné rodině, byť já jsem ji neměla, a vlastně se mně nepodařilo jakoby ji zachovat, takže **úplnou rodinu**.“* (R2, žena, 46 let)

*„Jako klidně bych si asi zopakovala ten druhý **porod**, jako nevadilo by mi to zažít znova, protože tam bylo horší to, co přišlo potom. Protože Romča byla jako takové náročné malé mimino a na jednu stranu je mi to aji líto, že už to prostě jako nezažiju. (R4, žena, 27 let)*

*„Tak **chtěl bych jako nějakou partnerku**, to bych chtěl, to je podle mě to nejvíc... nebo jako, důležitý ten přechodový rituál, asi největší, to bych chtěl teda jako zažít.“* (R8, muž, 20 let)

*„Určitě... Takové to **rozhodnutí, kam se budu směřovat**, jakože prostě v té fyzioterapii. To mi přišlo jako hodně zlomové... A vím, že předtím jsem tak jako trošku tápala a u tady toho jsem si uvědomila jako takové to, tak jo, to je přesně to, co chcu dělat. Takže to bylo pro mě fakt jako takové to YES, konečně to mám (smích). Pak **děti**, to si myslím, že bude asi velký přechodový rituál.“* (R10, žena, 23 let)

A zde citace jednoho respondenta, který by přechodové rituály neopakoval:

„Ne, to ne, mám pocit, že každý ten rituál má v tom čase své místo. No a opakovat je, nepřijde mi to ani logické a je to jenom ráció. Že prostě chceš, chceš zažít něco, co jsi zažil kdysi. To nevím. Ne, prostě ne.“ (R3, muž, 40 let)

Pro ilustraci zde i jedna citace respondenta, který si není jist, zda by nějakou přechodovou událost opakoval: *„Hmm... To je těžké, protože každý rituál, který se stal, člověka nějakým způsobem ovlivnil, a kdybych ho změnil, tak mě jinak ovlivní.“* (R1, muž, 35 let)

12.8 Existují nějaké zásadní rozdíly v událostech, které považují za přechodové muži a které ženy?

Přechodový rituál	Celkově	Muži	Ženy
Samostatné bydlení/ odloučení od rodičů	9	4	5
Rodičovství (ti, kteří již rodiči jsou)	7	3	4
Rodičovství (ti, kteří by si přáli být rodiči v budoucnu)	4	2	2
Důležité vztahy	6	4	2
Neobvyklé PR iniciované jedincem	6	3	3
Studium VŠ a jeho zakončení	5	2	3
Přechod mezi školami – prací – mateřstvím	5	2	3
Nemoc a smrt	5	3	2
Práce – profese (první práce, změna práce)	4	3	1
Svatba	4	1	3

Tab. 9: Rozdíly v událostech, které považují za přechodové muži a které ženy.

Událost **samostatné bydlení/ odloučení od rodičů** označilo celkově 9 respondentů za důležitý mezník, z nich to byli 4 muži a 5 žen. Ze 7 respondentů, kteří již rodiči jsou, považují 3 muži a 4 ženy tuto událost za přechodovou. 2 muži a 2 ženy by se pak rodiči rádi stali v budoucnu. **Důležité vztahy** jsou brány jako přechodová událost u 4 mužů a 2 žen. **Neobvyklé přechodové rituály iniciované jedincem** zažili celkem

3 muži a 3 ženy. Studium VŠ a jeho zakončení zmínili 2 muži a 3 ženy jako důležitý mezník a **stejný poměr pohlaví** byl také u **přechodu mezi školami – prací – mateřstvím. Nemoc a smrt** pak zmínili **3 muži a 2 ženy** jako důležitý přechodový mezník. Přechodová událost **práce – profese** byla zásadní pro **3 muže a 1 ženu**. Důležitý mezník v životě pro **3 ženy a 1 muže** byla **svatba**. Další mezníky jsou již chudší co do počtu respondentů, tudíž by jejich srovnávání v této práci nemělo význam. Můžeme zde vidět, že se v zásadě moc neliší události, které vnímají jako důležité ženy, a události, které takto vnímají muži. Jsem si ale vědoma nízkého vzorku respondentů pro takovéto porovnávání, tudíž jej lze brát pouze hrubě orientačně.

12.9 Doplnující otázky

Zde jsem se respondentů tázala, zda považují přechodové rituály za důležité, jaká by dali mladým lidem doporučení aby tzv. „rychleji dospěli“, či zda by ještě chtěli něco doplnit celkově k tématu přechodových rituálů.

Důležitost přechodových rituálů

Respondenti měli také možnost se v jedné z doplňujících otázek vyjádřit, **zda považují přechodové rituály za důležité, či nikoli. 10 lidí** z výzkumného souboru **je za důležité považuje**, z toho **6 respondentů si myslí**, že přechodové rituály je nějakým způsobem **utvářejí, formují a posunují v životě. 1 respondentka si myslí, že jsou důležité jak pro koho. A 1 respondent si myslí, že důležité nejsou.** Zde uvádím pro zajímavost některé citace:

„Tak asi ano, protože jsou to významné události v životě, kdyby nebyly, tak je ten život takový placatý.“ (R1, muž, 35 let)

„Já si myslím, jak pro koho. Já si myslím, že třeba pro věřící je to hodně důležité, že oni ty rituály mají nastavené aji tak trošku jinak, že vlastně mají třeba ty křtiny, což třeba ateisti nemají, že pro ně je to třeba hodně důležité, jak mají to svaté přijímání. Aji v těch jiných náboženstvích mají zas jiné rituály, mají to pevně nalajnované, mají ty svoje obřady a aji ty svatby probíhají jinak a pohřby probíhají jinak.“ (R4, žena, 27 let)

„Jo, na té osobnostní úrovni toho člověka jsou důležité, určitě mají své místo. Myslím si, že každý člověk by řekl nějaké ty milníky, které možná by označil jako takový

nějaký přechod z něčeho někam jinde. Takže určitě mají i smysl. A dovedu si právě i říct nebo představit, že ty rituály, nebo ty přechodové okamžiky v tom životě, máme prostě nějak v sobě dané, že je máme zažít. Každý nějak po svém sice, ale v tom výsledku tam dochází k proměně toho člověka, jo. Takže tak.“ (R3, muž, 40 let)

„Tak podle mě jako... je jedno, co si o tom myslíme, protože stejně to přijde, prostě to každému přijde a neví kdy, takže jako důležité, jako... Asi jo, jako **asi to toho člověka utváří**, ale i kdyby mi to přišlo důležité nebo nepřišlo, stejně se to stane.“ (R8, muž, 20 let)

„Jsou důležité, ale já už to tak neprožívám...“ (R12, muž, 60 let)

Doporučení mladým lidem, aby tzv. „rychleji dospěli“

8 z 12 respondentů by poradilo **osamostatnění se** či **odloučení od rodičů**, což se nám ukázal být celkově velmi důležitý přechodový rituál zmíněný již v kapitole 12.1. Ráda bych nyní uvedla 2 delší, ale působivé citace k danému okruhu. Následující citaci považuji za hodnou zdůraznění, jelikož tento respondent pracuje s mládeží, a má tudíž širší vhléd do problematiky dospívání a jeho rizik a možností.

„Bylo by asi hloupé dávat nějaký návod, který je pro všechny, to je hloupost, jo. Říct, dělejte tohle a všechny, když vás teď pozavíráme třeba do tmy v určitém věku, tak vás to obohatí, to je hloupost, jo. Takže spíš ta odpověď by měla být směřována na to, že by měla být dostatečně široká nabídka nějakých těchto možností, které můžou nabídnout nějaký zážitek těmto lidem, legálním, legitimním způsobem, aby nemuseli mít pocit, že dělají něco špatného. Mohla by to být klidně aji nabídka prostě nějaké závěrečné zkoušky, ještě na téhle úrovni kromě té maturity, a kdo ji bude chtít využít, tak ať ji využije. Kdo ne, tak ne. Ale nejsem zastáncem toho, do něčeho ty lidi tlačit, to je asi hloupost, ale nabídka by měla být komunikovaná, měla by jít vstříc těm mladým, a kdyby si chtěli skočit bungee jumping, tak ta škola by jim to mohla třeba umožnit v rámci nějakého ročníku nebo nějaké tělesné výchovy, jó... Ono by to tam mohlo být zakomponované někde skryté, to né, že teď všichni jdeme jakoby se ritualizovat a hurá, jdeme dělat nějaké přechody, ale kdyby to tam bylo, tak si myslím, že by to pro ně bylo i atraktivní a možná by tam získali ten pocit, to překonání samého sebe. ‚Já jsem to dal.‘ Ale je otázka, jak to nastavit správně, to je těžké...“ (R3, muž, 40 let)

„Každý den žij ten den, jako by byl ten den opravdu poslední, dycky to, co uděláš, tak si uvědom, že se za to nikdy v životě nebudeš muset stydět. Když někomu budeš chtít ublížit, tak si uvědom, jaký by to bylo, kdyby takhle ublíženo bylo tobě... **A když byste to vztáhla k tomu, aby rychleji dospěli, tak třeba i tak byste doporučila, ať žije tou přítomností...? (pozn. výzkumnice)** Ať žijou... Asi jó. Protože ten každéj den může být opravdu poslední, nikdy nevíme, já vylezu ven a přejede mě tady auto a to byla poslední slova, který jsem řekla, tak jsem řekla mému mladýmu, že ho nechci ani vidět pomalu, a Vám jsem řekla něco vo svém životě, co prostě, na co nejsem pyšná, ale co bude už do smrti bude prostě někde napsaný.“ (R5, žena, 50 let)

Doplnění k tématu přechodových rituálů

Zde již jen uvedu zajímavé a inspirativní citace dodatků respondentů k celému tématu přechodových rituálů.

„Já si třeba myslím, že u mužů ty přechodové rituály jsou určitým způsobem složitější, že u ženy to je dost často vnímána třeba první menstruace, nebo celkově ta žena to má v tomhle asi trošičku jednodušší, když si to sama v sobě přebere, že už jsem teda dospělá žena... No a myslím si, že... Já teda nemůžu mluvit za muže, protože muž nejsem, ale myslím si, že třeba... Zním kluky, kteří právě třeba se svýma tatínkama žijou tak i jako, že třeba jezdí na skály a žijou tak jako dobrodružně, tak jsou z nich, jako vyrostli, daleko zodpovědnější kluci, už jako když jsou mladší, a takoví že fakt schopní a řekla bych mužní, než ti, co právě se svýma rodičema, hlavně se svým otcem, nějak jako nefungovali.“ (R6, žena, 20 let)

„Nevím, mě nic nenapadá. Akorát trošku možná, ale to je asi vzdálený, že by se ty ženy prostě neměly brát jako služky a kuchařky, ale tak jako více rovnocenně. Ale to je asi trošku vzdálený... Ale možná to s tím souvisí, s těma rituálama.“ (R7, žena, 50 let)

„Podle mě jako každý den je přechodový rituál, nebo né úplně na té nejvyšší úrovni, jako že by to bylo něco převratného, co změní psychiku, ale... určitě každý okamžik utváří člověka, takže sám o sobě je to jako malý přechod, malý rituál přechodový... **Takže i tak trošku... nebo jestli já to správně chápu, tak i tak trošku naznačuješ jakoby, že žít přítomností Ti přijde jakoby... Nějak jsem to z toho pochytila... (pozn. výzkumnice)** Jó,

je to velice důležitá věc, kterou já pořád nedokážu, i když bych chtěl... To jako mi říkalo hodně lidí a je to prostě jedna ze základních věcí, kterou by lidé měli dodržovat, ale to se podle mě lehko řekne, ale těžce se to vykoná... Že kdybych si měl představit, se říká, že když člověk zítra zemře, nebo může zítra zemřít, tak že má žít každý okamžik jako jeho poslední den, tak jako zní to dobře, ale nemůže teď prostě jít skákat z padáku, protože potřebuje aji chodit do práce, takže jako v přítomnosti je dobré žít, ale je to potřeba i nějak, jako já nevím, kompenzovat s těmi nepříjemnostmi.“ (R8, muž, 20 let)

„Jak jsi říkala, jestli je důležitá vojna, tak jako... mám na to takový názor, že podle mě to není důležité, protože každý ten člověk má nějaké svoje vnitřní problémy, které ho jako utvářejí a tak dále, a nepotřebuje být ještě někde někým šikanovaný a nebo někoho šikanovat potom... Reálně neznám nikoho, kdo by z tama měl dobré zkušenosti, ale jako možná mám jenom kolem sebe, víš co, určitou sortu lidí, takže jako samozřejmě, někdo z tama dobré zkušenosti má... Ale myslím si, že jako to není potřeba... Ale zároveň si nemyslím, že je jako úplně správné, že třeba v dnešní době hodně dětí sedí u počítače, nějak se nehýbou a tak... Že si myslím, jako že by... Že nemá být vojna, ale určitě by mělo být něco ve stylu třeba dvoutýdenního nějakého jako, sebeobrana se tomu říká...? Jakože, ono je to hodně ve Švýcarsku a náš kamarád je ve Švýcarsku a on nám o tom vykládal a... říkal, že se na to všichni těší hrozně... že to mají jednou za rok 2 týdny, kdy se kluci učí střílet, učí se prostě běhat... Mají to jako takový nějaký, já nevím, kurzy přežití a tady toto...“ (R10, žena, 23 let)

13 SOUHRN ODPOVĚDÍ NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

Zde uvádím přehled odpovědí na výzkumné otázky, které byly následující:

1. Jaké jsou významné přechodové události v životě člověka u nás?

Mezi události, které se ukázaly být významnými mezníky v životech respondentů, patří následující: **samostatné bydlení/odloučení od rodičů u 9 respondentů, rodičovství u 7 respondentů a důležité vztahy všeobecně u 6 respondentů.** Zvláštní skupinu u 6 respondentů tvořily také přechodové rituály, které tito lidé sami vědomě iniciovali. U 5 respondentů to byly dále tyto přechodové mezníky: **Studium VŠ a jeho zakončení** a u dalších 5 respondentů **přechod mezi školami – prací – mateřstvím.** **Nemoc a smrt pak byla důležitým mezníkem také u 5 respondentů.** A nakonec u 4 respondentů **práce – profese (první práce, změna práce) a svatba u 4 respondentů z celkového počtu 12, kteří tvořili výzkumný soubor.**

2. V čem lidé u těchto významných událostí nacházejí přechod?

U vícero životních událostí se objevuje téma zodpovědnosti, kterou zmínilo celkem 6 respondentů, samostatnost pak uvádějí 3 respondenti. Objevuje se zde také téma **změny, kterou zažili všichni respondenti z výzkumného souboru,** a to ať už v podobě **změny vnitřní, nebo vnímali změnu v chování jejich blízkého okolí po prožití přechodových událostí.**

3. Jaké jsou nejčastější emoce a prožitky spojené s přechodovými událostmi?

Nejčastějšími emocemi, které respondenti zmínili, byly pozitivní emoce či prožívání. Mezi kladnými pocity, které zmínilo 8 respondentů, byla zmíněna například **radost, láska, vděčnost a spokojenost.** **Smíšené pocity** při přechodových událostech prožívalo 7 respondentů a 5 respondentů zmínilo prožívání **negativních emocí.** 3 respondenti prožívali **úlevu.** I zde se opět objevil také pocit **zodpovědnosti a samostatnosti.**

4. Objevily se nějaké neobvyklé věci, které museli respondenti při těchto událostech překonat?

Pouze **2 z 12 respondentů uvedli, že se nic neobvyklého neudálo. 10 respondentů neobvyklé prožitky, které mají spojeny s přechodovými událostmi, zažilo, mezi nimi 3 respondenti** hovořili v této souvislosti **o zdravotních problémech a 2 respondenti** zmínili **rozpor mezi očekáváním a realitou**. Další neobvyklé prožitky byly již specifické pro každou událost a člověka.

5. Uvědomují si respondenti moment v životě, kdy si řekli, že jsou již dospělí?

9 z 12 respondentů dokáže takový moment, kdy si již připadali dospělí, ve svém životě identifikovat.

6. Nastaly respondentům nějaké životní změny po prožití těchto událostí?

Z výpovědí respondentů je známo, že **životní změny** po prožití přechodových událostí **nastaly celkově u 10 lidí** z výzkumného souboru.

7. Jak ovlivnila nová životní či sociální role respondentů chování okolí k nim?

7 z 12 respondentů uvedlo, že se **chování jejich okolí k nim** po nějaké přechodové události **změnilo. 5 respondentů vypovědělo, že chování okolí se v něčem změnilo a v něčem nezměnilo**, záleželo také, u koho a v čem. Žádný z respondentů neuvedl, že by se chování okolí po prožitém přechodovém rituálu vůbec nezměnilo.

8. Chtěli by respondenti v budoucnu zažít další přechodové rituály, případně znovu zažít některý přechodový rituál z minulosti?

Co se týče přechodových rituálů v budoucnosti, **4 lidé, kteří ještě rodiči nebyli**, by rádi ve svém životě **založili rodinu. 3 respondenti** pak vypověděli, že o tom **takto nepřemýšlí, žijí přítomností a berou přirozeně životní běh tak, jak jde**.

Mezi rituály, které by **3 respondentky rády ve svém životě zažily znovu**, patřila **svatba a zasnuby**. Celkově by **5 respondentů** rádo opakovalo nějaký konkrétní přechodový rituál, **3 respondenti nevědí nebo nejsou přesvědčeni o tom, že by něco**

chtěli opakovat, a 4 respondenti by žádnou přechodovou událost ze své minulosti opakovat nechtěli.

- Existují nějaké zásadní rozdíly v událostech, které považují za přechodové muži a které ženy?

Ve výzkumném souboru celkově zahrnujícím 12 respondentů se neukázaly zásadní rozdíly v událostech, které jako přechodové vnímají muži a které takto vnímají ženy. U přechodového rituálu **svatba** bychom mohli vidět rozdíl. Za důležitý mezník ji považují 3 ženy a 1 muž. Také vidíme rozdíl u přechodové události **práce – profese (změna práce, první práce)**. Ta byla zásadní pro 3 muže a 1 ženu. V jiných ohledech se ale ve vnímání důležitých životních událostí ženy od mužů v tomto výzkumném souboru výrazněji neliší.

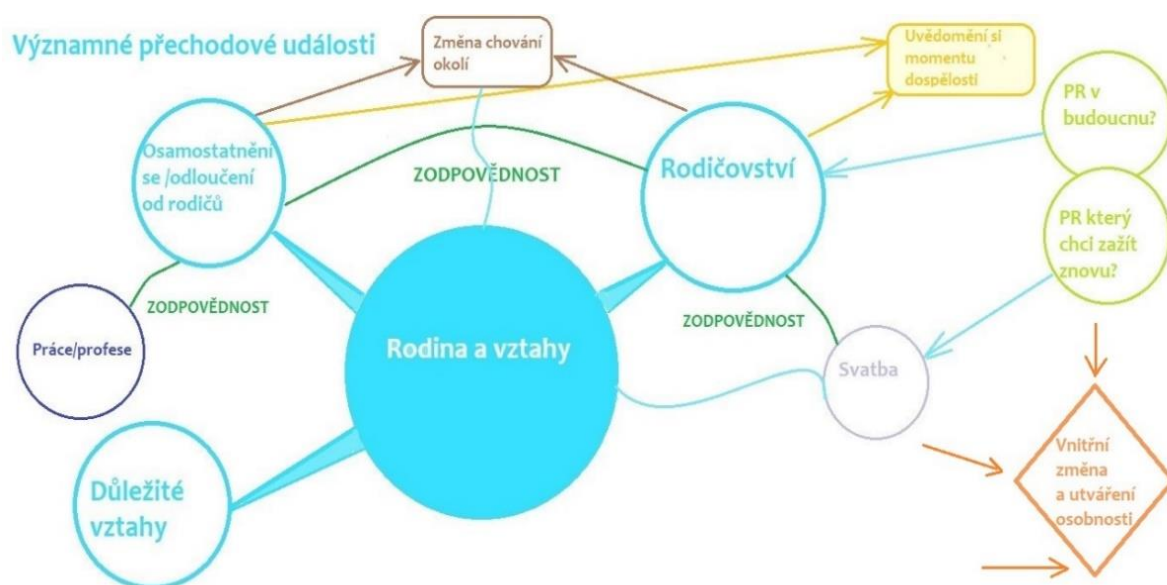

Schéma 1: Interpretace významných přechodových událostí.

Na tomto schématu jsou graficky znázorněna **ústřední témata, se kterými se můžeme setkat v této práci**. Nejdůležitějším prožitým přechodovým rituálem se pro respondenty ukázala být oblast **rodičovství**. Ta byla přechodová pro 7 z 12 respondentů, a navíc by jej v budoucnu rádi zažili 4 dosud bezdětní respondenti. Celkově tedy **téma rodičovství oslovuje 11 z 12 respondentů** z výzkumného souboru.

Druhým nejčteněji zmiňovaným přechodovým rituálem bylo **odloučení od rodičů a samostatné bydlení**. Bylo zmíněno u **9 z 12 respondentů**, kteří jej považovali za podstatný mezník ve svém životě. S tímto tématem se také setkáváme na několika místech diplomové práce, například když se táži, co by respondenti doporučili mladým lidem, aby tzv. „rychleji dospěli“. **8 respondentů** jim doporučuje, aby „**se osamostatnili**“.

Dalším důležitým mezníkem byly **důležité vztahy**, a to pro **6 respondentů**. Tyto 3 mezníky jsou na obrázku značeny modrými kruhy bez výplně.

Osamostatnění se či odloučení od rodičů a rodičovství bylo také pro 5 respondentů (**3 a 2**) mezníkem, při kterém si **uvědomili svou dospělost** (značeno žlutým rámečkem a žlutými šipkami). Po odloučení od rodiny (**3 respondenti**) a po tom, co se stali **2 respondenti** rodiči, také vnímali, že se k nim okolí začalo chovat jinak (značeno hnědým rámečkem a hnědými šipkami).

Podstatným tématem, které se prolíná několika přechodovými mezníky, je i **zodpovědnost**. Tu opět respondenti zmiňovali častěji právě u **rodičovství** či **osamostatnění se**, ale také u dalších mezníků, jako je například **práce – profese**. Značena je v tomto schématu zelenou barvou. Celkově téma zodpovědnosti u několika přechodů zmínilo **6 respondentů**.

Ústředním pojítkem hlavních přechodových rituálů (těch nejčteněji zmiňovaných respondenty) bych pak nazvala **rodinu a vztahy** všeobecně (na obrázku jako modrý vyplněný kruh). Pokud se podívám na tabulku přechodových rituálů (tab. 2), ale i na další výzkumné otázky a odpovědi a na citace respondentů či přepisy celých jejich rozhovorů, můžu zaznamenat, že vztahy v jejich rituálech a celkově životních příbězích hrají značnou roli. Zmínila jsem zde proto také přechodový rituál **svatba**, jelikož tu uvedli jako důležitý mezník **4 respondenti**, kteří ji již zažili, a ta také velmi úzce souvisí s rodinou a vztahy.

Závěrem bych zmínila důležité téma **změny**, a to **nejen změny chování okolí, ale i vnitřní změny**, která nějakým způsobem **obohatila či směřovala dál život respondentů či jejich osobnost a propojuje většinu témat vztahujících se k přechodovým rituálům**. U všech lidí z výzkumného souboru došlo buďto ke změně

v jejich osobních životech (u 10 z 12 respondentů), nebo po prožití zásadních mezníků vnímali nějakou změnu v chování jejich blízkého okolí. Žádný z respondentů neuvedl, že by se chování okolí vůbec nezměnilo. Na obrázku je téma změny zaznačeno oranžovým kosočtvercem a šípkami k němu směřujícími, které naznačují utváření osobnosti mnoha zlomovými událostmi.

14 DISKUZE

S přechodovými rituály se dnes můžeme setkat v nejrůznějších oblastech lidského života od útlého věku až po smrt a týkají se každého z nás. Málo si však uvědomujeme jejich důležitost, a to jak při samotném celoživotním vývoji jedince – s důrazem na přechod od dospívání k dospělosti, tak úlohu terapeutickou, společenskou, sdružovací nebo takovou, která nám pomáhá vnášet do života určitou strukturu a řád, určitý pevný bod a jistotu, u některých jedinců pak i duchovní přesah.

Nejprve se zde zaměřím na limity této práce. Určitým limitem by mohlo být provedení polostrukturovaných interview převážně s lidmi, kteří byli motivováni pro dané výzkumné téma a dobrovolně se sami přihlásili k účasti na výzkumu. Data mohou být tedy do jisté míry zkreslena tím, že výzkumný soubor je tvořen především těmi jedinci, kteří měli hlubší zájem o přechodových událostech hovořit a častěji již o nich měli také určité povědomí. Na druhou stranu to ale můžeme vnímat i jako výhodu, kdy to mohlo zároveň vést k větší ochotě a autentičnosti respondentů o osobních tématech hovořit a téma tak bylo celkově lépe saturováno.

Limitem pak mohly dále být i určité rozpaky respondentů mluvit o všech svých přechodových rituálech otevřeně, tudíž některá (například sexuální nebo citlivější) témata nebyla zodpovídána plně, ale spíše jen v náznacích. Nemohla jsem je tedy s jistotou zahrnout do výsledků výzkumu, ačkoli by byla za přechodový rituál považována.

Určitým negativem by mohlo být široké věkové rozložení respondentů, tudíž jsem nemohla nalézt přechodové rituály specifické jen pro určitou věkovou slupinu. Na druhou stranu se ale ukázalo, že nejčtenější témata přechodových rituálů, která se objevila po zpracování a analýze dat, se vyskytla u různě starých respondentů, tudíž věk pravděpodobně nehrál takovou roli v tom, co člověk považuje ve svém životě za přechodové, ale spíše v tom, jakou váhu připisuje svým jednotlivým životním zkušenostem.

Stinnou stránkou je i to, že zjištěné výsledky kvalitativního výzkumu s využitím polostrukturovaných interview na 12 respondentech nelze generalizovat na populaci. Na druhou stranu, můžeme jej brát jako inspiraci k tomu, abychom se tímto tématem zabývali dál, jelikož se ukazuje, že určité prvky přechodových rituálů jsou v dnešní společnosti důležité a zároveň u nás v ČR chybí jejich hlubší znalost, a především pak jejich častější aplikace v praxi. Zde bych nicméně ráda uvedla některé závěry diplomové práce paní Renaty Johnové, která se zabývá přechodovými rituály v klubu pro předškolní děti a jejich vlivem na adaptaci dětí. Zde se ukázala být důležitá úloha rituálů, které dětem umožňují bezpečí a stálost při adaptaci. Díky skupinovým rituálům se děti také lépe orientují v čase a mají lepší představu, co je ten den čeká. Dochází k automatizaci některých činností, rituály slouží k rychlému osvojení si pravidel, k přechodům mezi jednotlivými činnostmi během dne a zjednodušují tak edukační proces. Pomáhají dětem také při přijetí změn v klubu. Jsou tak užitečné nejen dětem, ale i jejich rodičům a lektorům (Johnová, 2017).

Ráda bych zde pro srovnání s tematicky podobně laděnou prací ještě uvedla i diplomovou práci pana Vladimíra Kučery, který se zabýval možným využitím přechodových rituálů při práci s dospívajícími. Pro svůj výzkum zvolil taktéž kvalitativní přístup a pro analýzu a zpracování dat byla použita IPA. Autor zde hloubkově analyzuje 4 rozhovory s respondenty a podrobněji se zabývá otázkou, co přesně pro respondenty znamená dospělost. Zde uvádím témata, se kterými se kryjí autorova zjištění a zjištění sepsaná v této práci. Těmi jsou odloučení od rodičů, pocit samostatnosti a zodpovědnosti, přestup na střední školu a změna vnímání sebe, ale také změna chování okolí. Autor mezi dalšími zjištěními mimo jiné uvádí, že dospělost znamená větší odolnost vůči konformnímu chování a věk není jediným určujícím faktorem dospělosti. Uvádí ji také jako „období nových možností“ (Kučera, 2012).

V případném dalším zkoumání přechodových rituálů bych doporučila výzkum doplnit i dotazníkem, který by pomohl lépe odpovědět na 9. výzkumnou otázku, zda existují nějaké zásadní rozdíly v událostech, které považují za přechodové muži a které ženy. V tomto výzkumu se neukázaly být rozdíly nějak zásadní, na druhou stranu jsem si ale vědoma, že na takové konstatování nemám v práci dostatečně velký výzkumný soubor.

Přínosem této práce by mohlo být uvědomění si důležitosti přechodových rituálů člověka a věnování jim větší pozornosti v praktické a terapeutické rovině i u nás. Za inspirativní považuji, že v některých zemích amerického kontinentu, Austrálii a i v některých státech EU se již pořádají různé programy, které prvky přechodových rituálů využívají i v terapeutickém kontextu, a to nejen v komunitách pro léčení závislostí. Například již zmíněný program Rites of Passage, který navštěvují ženy, které se staly obětmi domácího násilí a učí se zde nově nahlédnout na svůj život nejen z hlediska oběti, ale i svých silných stránek (Wozniak & Allen, 2011).

Také program Veterans Vision Fast využívá prvků přechodových rituálů a zdá se mít léčebný potenciál pro vojáky, kteří zažívají příznaky PTSD, deprese a navracejí se z války zpět do civilního života (Greenleaf et al., 2019).

Vědět, které jsou důležité přechodové rituály v životě člověka, nám může pomoci v tom, abychom si některé očekávané životní události mohli lépe naplánovat, lépe zvážit, co je pro naše směřování v životě důležité více a co již méně. Dále také v tom, abychom mohli lépe předcházet případným očekávaným i neočekávaným problémům, jež by mohly nastat v určitých životních fázích.

Některé události přicházejí spíše přirozeně během životní cesty člověka. Těmi jsou například často zmíněný přechodový rituál odloučení či osamostatnění se od rodičů zmíněný u 9 z 12 respondentů. Jiné rituály, jako jsou přechodové rituály iniciované samotným jedincem, přicházejí spíše plánovaně, s tím, že se změní něco zásadního v životech těchto lidí, člověk se stává novou osobností. Zde bych viděla potenciál v kladení většího důrazu na provádění přechodových rituálů obzvláště v období dospívání i v praktické rovině, aby mladí lidé poznali určitou novou realitu, objevili svůj potenciál, ale jiným způsobem než nadužíváním rizikových látek, jako jsou alkohol či drogy. Větší informovanost či zapojení rodiny či škol do různých programů pro mladé lidi by mohlo napomoci zvládnout tuto vývojovou fázi prožít lépe, snáze a zdravěji.

V dalším výzkumném směřování bych doporučila zabývat se více těmito praktickými programy především pro dospívající, jejich efektivitou a přínosem, a časem snad i jejich rozšířením v našich podmínkách. Větší zapojení přechodových rituálů v adolescenci by také mohlo omezit vyhledávání mimořádných prožitků v nadužívání

omamných látek a alkoholu, jehož spotřeba za rok 2017 činí dle Českého statistického úřadu (2018) asi 170 litrů alkoholických nápojů na hlavu.

Co se týče rodičovství, toto téma částečně přináší sám život a částečně bývá plánované. Výzkumná zjištění, která se v této práci zaměřují na důležité přechodové rituály člověka, ukazují, že pro 7 lidí, kteří již rodiči jsou, je téma rodičovství podstatné. Pokud bych pak zahrnula i respondenty, kteří by rádi zažili rodičovství v budoucnu, celkově je toto téma důležité pro 11 respondentů z 12 z výzkumného souboru.

U těchto významných událostí je pak o to podstatnější správná lékařská edukace a psychotherapeutická snaha, aby u tak zásadního životního zlomu měli lidé dostatek informací a případně i následné terapeutické péče v případě, že se situace nevyvíjí v jejich prospěch. Pokud je člověk stavěn před skutečnost, že nemůže být nebo by neměl být rodičem, jako například u výzkumu žen s diagnostikovanou hemofilií, kde 44 % žen mělo také strach z přenosu nemoci na své děti a uvedlo to jako hlavní důvod k rozhodnutí je nemít, je to pro něj pravděpodobně zásadní životní zlom, se kterým se musí náročněji psychicky vypořádat. Zde je důležité vhodné zapojení odborníků a jejich citlivý přístup a pomoc (Kadir et al., 2000).

Také review z roku 2014 zabývající se 20 studiemi z let 2000–2014 poukazuje na dopad, jaký má neplodnost páru na jejich kvalitu života, prožívání pohody, sexuální život partnerů a manželský vztah. Ukázalo se, že na prožívání pohody a sexuální život má neplodnost páru negativní vliv. Jelikož se ukazuje rodičovství jako důležitý přechodový rituál, který zasahuje do dalších podstatných oblastí lidské spokojenosti, měli bychom mu věnovat také zvýšenou pozornost a dobře znát i problematiku neplodnosti, ať už jako lékaři, nebo psychologové, a umět s lidmi v této oblasti citlivě pracovat (Luk & Loke, 2014).

Je dobré si uvědomit, že přechodové rituály dnes mohou mít mnoho užitečných oblastí aplikace, jelikož se týkají běžných významných událostí každého člověka nezávisle na vzdělání, věku či pohlaví. Rituály velmi úzce souvisejí se vztahy člověka, což do jisté míry reflektuje i tato práce, kdy 6 lidí z 12 označilo důležité vztahy jako podstatný mezník na své životní cestě. Známa harvardská longitudinální studie Dr. Roberta Waldingera (2015) a jeho vědeckých spolupracovníků, která trvá již přes 80 let a zkoumá několik generací mužů, hovoří o nejdůležitějším prvku spokojeného a šťastného života,

který mimo jiné ovlivňuje i kvalitu zdraví. Výzkumníci hovoří s účastníky, kteří jsou ještě naživu, s jejich příbuznými, zkoumají se jejich zdravotní záznamy, provádějí se různá zobrazovací vyšetření jejich mozků, je jim odebírána krev a natáčejí se videa jejich rozhovorů s manželkami v různých situacích. Průběžné výsledky studie, která stále ještě probíhá, ukazují, že nejdůležitějším prvkem spokojeného života jsou kvalitní (nejen partnerské) vztahy.

Důležité je i to, jak člověk vnímá své okolí a jak je tímto okolím vnímán a přijímán, jakou roli zastává ve společnosti. Aplikace rituálů ve školním či terapeutickém prostředí – a tím nemám na mysli pouze oblast komunit pro drogově závislé – by mohla usnadnit člověku změnu úhlu pohledu na události jeho života žádoucím směrem a na některé se lépe připravit nebo je snáze překonat. I v této práci je naznačeno, že po prožití přechodového rituálu dochází ke změnám vnímání sebe nebo toho, jak nás nově vnímá okolí. Potenciál rituály mají tedy i ve změnách v osobnostní rovině, zrání člověka na cestě za dospělostí a při celoživotním růstu, učení se, ale i učení se ve vzájemných vztazích a uvědomění si důležitosti i určitého řádu a struktury.

15 ZÁVĚRY

Samostatné bydlení/odloučení od rodičů u 9 respondentů, rodičovství u 7 respondentů a důležité vztahy všeobecně u 6 respondentů patří mezi události, které se ukázaly být nejčastějšími přechodovými mezníky v životech 12 respondentů z této studie. S přechodem při těchto událostech pak mají lidé spojen pocit zodpovědnosti (6 respondentů) a samostatnosti (3 respondenti).

Mezi nejčastěji zmíněné prožitky a emoce, které respondenti při přechodových událostech zažívali, patří pozitivní či kladné emoce (8 respondentů) a smíšené pocity (7 respondentů). Prožívání negativních emocí při různých událostech zmínilo 5 respondentů.

Neobvyklé události při přechodových rituálech zažilo 10 z 12 respondentů.

Moment, kdy si respondenti začali připadat dospělými jedinci, dokáže identifikovat 9 z 12 účastníků výzkumu.

Po přechodových událostech také u 10 z 12 respondentů nastaly životní změny. Dále žádný z respondentů nevedl, že by se chování okolí vůči němu po prožitém přechodovém rituálu vůbec nezměnilo. 7 respondentů uvedlo, že se chování okolí po přechodové události změnilo, 5 respondentů vypovědělo, že ke změnám v chování okolí v některých aspektech došlo a v některých ne.

Mezi rituály, které by respondenti rádi zažili v budoucnu, patřilo nejčastěji rodičovství, které zmínili 4 respondenti. Mezi rituály, které by 3 respondentky rády ve svém životě zažily znovu, patřily zasnuby a svatba. Celkově by nějaký konkrétní přechodový rituál rádo opakovalo 5 z 12 respondentů.

Ve výzkumném souboru celkově zahrnujícím 12 případů (6 žen a 6 mužů) se neukázaly zásadní rozdíly v událostech, které jako přechodové vnímají muži a které ženy.

Ústředním pojítkem již zmíněných hlavních přechodových rituálů, které byly respondenty nejčastěji zmíněny, bych nazvala rodinu a vztahy. Důležitá se v této práci

ukazuje také změna, a to nejen změna chování okolí, ale i ta vnitřní, která obohatila či směřovala dál život respondentů. Téma vnitřní změny nebo změny chování okolí po prožití přechodové události se objevuje u všech 12 jedinců.

16 SOUHRN

V teoretické části této práce postupuji od obecného vymezení rozličných významů slova rituál a zajímám se zde o to, z jakých různých perspektiv na něj můžeme nahlížet. Pokračuji kapitolou o přechodových a iniciačních rituálech, kde je popsána jejich základní charakteristika a vymezení. Následně se věnuji rituálům, se kterými se můžeme setkat v terapeutických komunitách, a také tomu, jakými typickými přechodovými etapami klient v komunitní léčbě závislostí prochází. Poté pozornost směřuji na nejčastější rituály, které se praktikují v západní společnosti, jako je přijetí narozeného dítěte do společenství, zasnuby, svatba a rozvod či pohřeb. Dále se zabývám životními mezníky a rituály přechodu z jedné životní etapy do druhé, Eriksonovým vymezením stádií a pojmy ritualizace, rituál a ritualismus.

Zajímají mě také rituály v dnešní době, při nichž se zaměřujeme například na zdobení těla, moderní outdoorové programy nebo úlohou peněz jako rituálního objektu moderní doby. Pozornost v této práci dále směřuji na venkovní a přírodní posvátné rituály, kde píše například o vhodných přírodních a památkových místech, kde lze rituály realizovat, a o jejich léčivém potenciálu. Kapitulu věnuji i osobnostní změně, kde rozebírám změnu sebepojetí a jak k ní může člověk dospět. Předposlední kapitola je věnována patologii přechodových rituálů. Zde se věnuji rizikovému chování a pseudorituálům, které mají do určité míry společné prvky s přechodovými rituály. Na závěr teoretické části se věnuji vnímání dlouhodobé nemoci nebo náročné životní situace jako přechodového rituálu a tomu, v jakých aspektech mají tyto rituály styčné body s posttraumatickým růstem.

Z autorů, kteří se tématu přechodových rituálů dále věnují v ČR v různých kontextech, bych zmínila práci Renaty Johnové (2017), která se zabývá přechodovými rituály v klubu pro předškolní děti a jejich vlivem na adaptaci dětí. Zde autorka poukazuje na důležitou úlohu rituálů, které dětem umožňují bezpečí a stálost a usnadňují adaptaci dětí a práci lektorům, ale i rodičům.

Diplomová práce Vladimíra Kučery pak mapuje možnosti využití přechodových rituálů při práci s dospívajícími (Kučera, 2012). Obě práce se snaží poukázat na důležitost tohoto tématu a různé možnosti aplikace přechodových rituálů. Práce pana Kučery se v některých oblastech poznatků kryje se zjištěními, která v této práci uvádím. Je to téma odloučení od rodičů, pocit samostatnosti a zodpovědnosti, přestup na střední školu a změna vnímání sebe či změna přístupu okolí k dotyčnému.

Na základě teoretických znalostí v oblasti přechodových rituálů jsem se rozhodla kvalitativně hlouběji prozkoumat tuto problematiku a v odpovědích na výzkumné otázky poukázat na to, jaké jsou typické přechodové rituály dnešního člověka, jaké při nich člověk nejčastěji prožívá emoce a pocity, co je při těchto událostech pro člověka oním vnímaným přechodem a zda při nich zažívá i nějaké neobvyklé události nebo jsou tyto důležité mezníky neobvyklé již samy o sobě. Také jsem se v práci zajímala o moment, od kterého si člověk uvědomuje, že je dospělým jedincem, a zda tento konkrétní moment dokáží lidé ve svých životech popsat. Respondentů jsem se tázala i na to, zda by chtěli ve svých životech zažít v budoucnu ještě nějaký konkrétní přechodový rituál nebo opakovat nějaký již prožitý rituál ze své minulosti. V souladu s teorií mě také zajímalo, jestli se po prožití přechodové události mění či nově utváří osobnost člověka nebo zda se mění chování jeho okolí.

Kvalitativní typ výzkumu za účasti 12 respondentů (6 žen a 6 mužů s VŠ i bez VŠ vzdělání) je proveden formou případové studie, která je zaměřena na zkoumání událostí, rolí a vztahů. Zvolenou metodou bylo polostrukturované interview o 14 otázkách. Po ukončení rozhovorů s jedinci a provedené doslovné transkripce všech rozhovorů jsem v nich posléze identifikovala témata, která byla informačně bohatá, data roztřídila a kódovala s pomocí programu NVivo. Data jsem roztřídila dle společných znaků do skupin metodou vytváření trsů, metodou zachycení vzorců a metodou prostého výčtu. Zvolenou technikou výběru respondentů byl výběr na základě dostupnosti a dobrovolnosti. Respondenti byli získáváni také metodou sněhové koule a samosběru, ale také metodou záměrného výběru.

Mezi zajímavá zjištění této práce zahrnují to, že samostatné bydlení/odloučení od rodičů u 9 respondentů, rodičovství u 7 respondentů a důležité vztahy všeobecně u 6 respondentů patří mezi události, které se ukázaly být přechodovými mezníky

v životech respondentů. S přechodem při těchto významných životních událostech pak mají lidé spojen pocit zodpovědnosti (6 respondentů) a samostatnosti (3 respondenti). Téma vnitřní změny nebo změny chování okolí po prožití přechodové události se pak objevuje u všech 12 respondentů. Mezi nejčastěji zmíněné prožitky a emoce, které respondenti při přechodových událostech zažívali, patří pozitivní či kladné emoce (8 respondentů) a smíšené pocity (7 respondentů). Prožívání negativních emocí při různých událostech zmínilo 5 respondentů. Neobvyklé události při přechodových rituálech zažilo 10 z 12 respondentů. Moment, kdy si respondenti začali připadat dospěle, dokáže identifikovat 9 z 12 účastníků výzkumu. Po přechodových událostech také u 10 z 12 respondentů nastaly nějaké životní změny. Dále žádný z respondentů nevedl, že by se chování okolí vůči němu po prožitém přechodovém rituálu vůbec nezměnilo. 7 respondentů uvedlo, že se chování okolí po přechodové události změnilo, 5 respondentů vypovědělo, že ke změnám v chování okolí v některých aspektech došlo a v některých ne. Mezi rituály, které by respondenti rádi zažili v budoucnu, patřilo nejčastěji rodičovství, které zmínili 4 respondenti, kteří ještě rodiči v době konání rozhovoru nebyli. Rituály, které by 3 respondentky rády ve svém životě zažily znovu, byly zasnuby a svatba. Celkově by rádo opakovalo nějaký konkrétní přechodový rituál 5 respondentů. Ve výzkumném souboru se neukázaly zásadní rozdíly v událostech, které jako přechodové vnímají muži a které takto vnímají ženy. Limitem by zde mohlo být, že na takovéto srovnání mezi pohlavími výzkum nedisponuje dostatečným počtem respondentů.

Ústředním pojítkem již zmíněných hlavních přechodových rituálů, které byly respondenty nejčastěji zmíněny, bych pak nazvala rodinu a vztahy, které se zdají být důležitým faktorem i v jiných studiích. Například longitudinální studie Dr. Roberta Waldingera (2015) a jeho vědeckých spolupracovníků, která trvá již přes 80 let a zkoumá několik generací mužů, hovoří o nejdůležitějším prvku spokojeného a šťastného života. Ten mimo jiné ovlivňuje i kvalitu zdraví. Tím prvkem jsou spokojené vztahy.

Velmi podstatná se v této práci ukazuje také změna, a to nejen změna chování okolí, ale i ta vnitřní, která obohatila či směřovala dál život respondentů a propojuje většinu témat vztahujících se k přechodovým rituálům.

Určitým limitem práce by mohlo být to, že tento typ výzkumu nemůže být generalizován na širší populaci. Také určité rozpaky respondentů mluvit o všech svých přechodových rituálech otevřeně, tudíž některá (například sexuální nebo citlivější) témata byla zodpovídána spíše jen v náznacích a nebyla pak plně zahrnuta do odpovědí na výzkumné otázky. Realizace této práce může být považována za inspiraci v zabývání se tímto tématem i nadále, například v oblasti terapeutických komunit (a to nejen v oblastech léčení závislostí) nebo širší aplikace ve školství. Přechodové rituály však mají široké pole působnosti i v oblasti náboženské či duchovní.

Přechodové rituály nám pomáhají přesunout větší pozornost na určité stabilní a důležité body v životech jedinců, a to nezávisle na jejich postavení na společenském žebříčku, vyžrát na novou osobnostní úroveň a provázet nás nejen na cestě za dospělostí, ale napomáhat celoživotnímu růstu. Ten je ovlivněn prostředím, kulturou a dobou, ve které žijeme, a především vzájemnými vztahy s lidmi.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

A LITERATURY

1. Arosio, L. (2016). Old and new rites of passage in contemporary Western societies: A focus on marriage and divorce ceremonies. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 7(1), 91-104.
2. Aune, M. B., & DeMarinis, V. M. (1996). *Religious and social ritual: interdisciplinary explorations*. Albany: State University Of New York Press.
3. Baďurová, M. (2014). *Rituály smrti = Death rituals*. Praha: Národní muzeum.
4. Bell, B. (2003). The Rites of Passage and Outdoor Education: Critical Concerns for Effective Programming. *Journal of Experiential Education*, 26(1), 41-49. doi: 10.1177/105382590302600107
5. Bell, C. M. (2009). *Ritual: perspectives and dimensions*. Oxford: Oxford University Press.
6. Bhatti, Z., Salek, M., & Finlay, A. (2011). Chronic diseases influence major life changing decisions: a new domain in quality of life research. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 104(6), 241-250. doi:10.1258/jrsm.2011.110010
7. Blatný, M. (2016). *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Karolinum.
8. Blumenkrantz, D. G., & Goldstein, M. B. (2010). Rites of Passage as a framework for Community Interventions with Youth. *Global Journal of Community Psychology Practice*, 1(2). doi: 10.7728/0102201004
9. Bowie, F. (2008). *Antropologie náboženství*. Praha: Portál.
10. Camarero, M. (2014). Marriage in Europe. *European Societies*, 16(3), 443-461. doi: 10.1080/14616696.2013.878097
11. Chen, B. (2012). Coping With Death and Loss: Confucian Perspectives and the Use of Rituals. *Pastoral Psychology*, 61(5-6), 1037-1049. doi: 10.1007/s11089-012-0476-6
12. Clarke, J. M., & Waring, J. (2018). The transformative role of interaction rituals within therapeutic communities. *Sociology of Health & Illness*, 40(8), 1277-1293. doi: 10.1111/1467-9566.12773
13. Cook, J. (2014). *What are some modern day rites of passage, which is to say, what makes something a rite of passage?* Získáno 12. října 2019 z <https://www.quora.com/What-are>

some-modern-day-rites-of-passage-which-is-to-say-what-makes-something-a-rite-of-passage

14. Corneau, G. (2012). *Chybějící otec, chybující syn: jak absence otce ovlivňuje utváření mužské identity*. Praha: Portál.
15. Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
16. Erikson, E. H. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Lidové noviny.
17. Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Praha: Portál.
18. Farková, M. (2009). *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada Publishing.
19. Genep, A. (2018). *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Portál.
20. Gentina, E., Palan, K. M., & Fosse-Gomez, M.-H. (2012). The practice of using makeup: A consumption ritual of adolescent girls. *Journal of Consumer Behaviour*, 11(2), 115–123. doi: 10.1002/cb.387
21. Greenleaf, A. T., Roessger, K. M., Williams, J. M., & Motsenbocker, J. (2019). Effects of a Rite of Passage Ceremony on Veterans Well-Being. *Journal of Counseling & Development*, 97(2), 171–182. doi: 10.1002/jcad.12248
22. Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
23. Jančíková, E. (2012). *Historie svateb od nejstarších dob po současnost*. Praha: EPOCH.
24. Johnsonová, J. T. (2011). *Bouřlivá léta: přechodové rituály a posvátná moudrost pro dospívající*. Praha: DharmaGaia.
25. Johnová, R. (2017). *Přechodové rituály v klubu pro předškolní děti*. (Diplomová práce). Získáno 28. února 2020 z <https://is.muni.cz/th/iigoo/>.
26. Jung, C. G. (1995). *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis.
27. Kadir, Sabin, Goldman, Pollard, Economides, & Lee. (2000). Reproductive choices of women in families with haemophilia. *Haemophilia*, 6(1), 33–40. doi: 10.1046/j.1365-2516.2000.00353.x
28. Kalábová, M. (2009) *Vybrané přechodové rituály v ontogenezi člověka*. (Diplomová práce). Získáno 29. února 2020 z <https://theses.cz/id/8ri8zk/>.
29. Kalina, K. (2008). *Terapeutická komunita: obecný model a jeho aplikace v léčbě závislosti*. Praha: Grada.

30. Kalmijn, M. (2004). Marriage Rituals as Reinforcers of Role Transitions: An Analysis of Weddings in The Netherlands. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 582–594. doi: 10.1111/j.0022-2445.2004.00039.x
31. Kapchan, D. H. (2014). *Cultural heritage in transit: intangible rights as human rights*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
32. Kramer, L. B., Whiteman, S. E., Witte, T. K., Silverstein, M. W., & Weathers, F. W. (2019). From trauma to growth: The roles of event centrality, posttraumatic stress symptoms, and deliberate rumination. *Traumatology*. doi: 10.1037/trm0000214
33. Kučera, V. (2012) *Cesta dospívajících za dospělostí aneb možné využití přechodových rituálů při práci s dospívajícími*. (Diplomová práce). Získáno 29. února 2020 z <https://theses.cz/id/3p44q2/>.
34. Lemaître, N., Quinson, M.T., Sot, V., & Binder, J. (2002). *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond.
35. Lertzman, D. A. (2002). Rediscovering Rites of Passage: Education, Transformation, and the Transition to Sustainability. *Conservation Ecology*, 5(2). doi: 10.5751/es-00291-050230
36. Long, D. (2012). From Lost Boys to Hopeful Adult Males: Contemporary Rites of Passage and the Rediscovery of Community. *The Vanier : Institute Of The Family* , 1–14.
37. Luk, B. H.-K., & Loke, A. Y. (2014). The Impact of Infertility on the Psychological Well-Being, Marital Relationships, Sexual Relationships, and Quality of Life of Couples: A Systematic Review. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 41(6), 610–625. doi: 10.1080/0092623x.2014.958789
38. Mahdi, L. C., Christopher, N. G., & Meade, M. (1998). *Crossroads: the quest for contemporary rites of passage*. Chicago: Open Court.
39. Mareš, J. (2012). *Posttraumatický rozvoj člověka*. Praha: Grada Publishing.
40. Masood, S. & Masoom, A. S. (2019). Role of Family, Neighbourhood and Peers in Development of Delinquent Behavior in Adolescents. *Peshawar Journal of Psychology and Behavioral Sciences (PJPBS)*, 4(2), 171–192. doi: 10.32879/picp.2018.4.2.171
41. Myerhoff, B. G., & Moore, S. F. (1977). *Secular ritual*. Assen: Van Gorcum.
42. Navrátilová, A. (2004). *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad.
43. Navrátilová, A. (2012). *Namlouvání láska a svatba v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad.
44. Nešpor, Z. (prosinec, 2017). Rituál. Získáno z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rituál>

45. Nevšímal, P. (2007). *Terapeutická Komunita pro drogově závislé II.: Česká praxe*. Praha: Středočeský Kraj.
46. Ondračka, L., Kropáček, L., Halík, T., Lyčka, M., & Zemánek, M. (2017). *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů.
47. Rasskazova, E.I., Tkhostov, A.S., Falkovskaia, L.P., Kiseleva, A.L., Kremlev, A.E., & Artamonova, E.G. (2019). Psychological Indicators of Delinquent Behavior in Adolescents: A Potential of the 'Psychological Risk Factors of Deviant Behavior in Adolescents Inventory' for Differentiating Between Adolescents with Delinquent Behavior, Drug Addiction and Controls. *Psychology in Russia: State of the Art*, 12(3), 149-162. DOI: 10.11621/pir.2019.0311
48. Rubinstein, A. (2007). *Modern Day Rites of Passage for Boys/Men - the ultimate form of preventative medicine*. Získáno 25. září 2019 z <http://www.schooloflostborders.org/content/modern-day-rites-passage-boysmen-ultimate-form-preventative-medicine>
49. Říčan, P. (2014). *Cesta životem: přepracované vydání*. Praha: Portál.
50. Schechner, R. (1995). *The future of ritual: writings on culture and performance*. Londres: Routledge.
51. Schouten, & W., J. (1991). *Personal Rites of Passage and the Reconstruction of Self*. Získáno 25. ledna 2020 z <https://www.acrwebsite.org/volumes/7134>
52. Spotřeba alkoholických nápojů na 1 obyvatele v České republice. (prosinec, 2018). Získáno z https://www.czso.cz/csu/czso/cr_od_roku_1989_alkohol
53. Stephenson, B. (2012). *Co dělá z chlapců muže: duchovní přechodové rituály ve věku nevšímovosti*. Praha: DharmaGaia.
54. Stephenson, B. (2015). *Ritual a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
55. Tavel, P. (2009). *Psychologické problémy v starobe 1*. Pusté Úľany: Schola Philosophica.
56. Thorová K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
57. Waldinger, R. (prosinec, 2015). *What makes a good life? Lessons from the longest study on happiness* [Video]. Získáno 10. března 2020 z https://www.ted.com/talks/robert_waldinger_what_makes_a_good_life_lessons_from_the_longest_study_on_happiness/discussion

58. Wall, J. (2000). *Marriage today: Sacramental or utilitarian?* Získáno 15. ledna 2020 z <https://www.christiancentury.org/article//marriage-today>
59. Wallace, S., G. (2016). *Who I am: Identity and adolescence.* Získáno 23. září 2019 z <https://www.psychologytoday.com/us/blog/decisions-teens-make/201603/who-i-am>
60. Wozniak, D. F., & Allen, K. N. (2011). Ritual and Performance in Domestic Violence Healing: From Survivor to Thriver Through Rites of Passage. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 36(1), 80–101. doi: 10.1007/s11013-011-9236-9

SEZNAM UVEDENÝCH TABULEK A GRAFŮ

Graf 1: Přejchodové rituály, které se vyskytly alespoň u 4 respondentů.

Schéma 1: Interpretace významných přechodových událostí.

Tab. 1: Charakteristika výzkumného souboru.

Tab. 2: Výčet uvedených přechodových rituálů a jejich četnost.

Tab. 3: Co bylo oním přechodem u významných událostí člověka?

Tab. 4: Souhrn pocitů, emocí a prožitků spojených s přechodovými událostmi.

Tab. 5: Neobvyklé věci k překonávání u prožitých přechodových událostí.

Tab. 6: Změny, které nastaly po prožití přechodových událostí.

Tab. 7 a 8: Přejchodové rituály, které by respondenti chtěli zažít v budoucnu nebo znovu ve svém životě.

Tab. 9: Rozdíly v událostech, které považují za přechodové muži a které ženy.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Český a cizojazyčný abstrakt MgrDP

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Autor práce: Bc. Kateřina Řehořková

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Roman Procházka, Ph.D.

Počet stran a znaků: 98 a 156 525

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 60

Abstrakt:

Práce je zaměřena na přechodové rituály člověka v naší společnosti. Kvalitativní typ výzkumu formou případové studie byl realizován na 12 participantech (6 mužů a 6 žen). Respondenti byli získáni metodou samosběru, záměrného výběru a metodou sněhové koule na základě dostupnosti a dobrovolnosti. Cílem výzkumu bylo poukázat na to, které události vnímají ženy a muži jako přechodové ve svém dosavadním životě. Participantů se zúčastnili polostrukturovaného interview o 14 otázkách. Stanoveny byly například tyto výzkumné otázky: Jaké jsou významné přechodové události v životě člověka u nás? V čem lidé u těchto významných událostí nacházejí přechod? Uvědomují si respondenti moment v životě, kdy si řekli, že jsou již dospělí? Data jsem roztřídila a kódovala pomocí programu NVivo dle společných znaků a poté je popsala a interpretovala. Mezi zajímavá zjištění zahrnuji například to, že samostatné bydlení/odloučení od rodičů u 9 respondentů, rodičovství u 7 respondentů a důležité vztahy všeobecně u 6 respondentů patří mezi události, které se ukázaly být přechodovými mezníky umístěny na předních místech v životech respondentů.

Klíčová slova: přechodový rituál, důležitá životní událost, osobnostní růst, osobnostní změna

Abstrakt MgrDP v anglickém jazyce

ABSTRACT OF THESIS

Title: Rites of passage

Author: Bc. Kateřina Řehořková

Supervisor: PhDr. Mgr. Roman Procházka, Ph.D.

Number of pages and characters: 98 and 156 525

Number of appendices: 4

Number of references: 60

Abstract:

The work is focused on rites of passage of people in our society. A qualitative type of research in the form of a case study was carried out on 12 participants (6 men and 6 women). Some respondents were self-collected, some of them were obtained by intentional selection and the snowball method based on availability and voluntariness. The aim of the study was to point out what events women and men perceive as transformational in their lives so far. Participants attended a semi-structured interview including 14 questions. The following research questions were asked e.g.: What are the important transitional events in human life in our country? How do people find the transition in these important events? Do the respondents recall the moment in their lives when they realized they had already become adults? I have transcribed, sorted and coded the data into the groups using the NVivo program according to common characters and then described and interpreted them. Interesting findings include, for example, that independent living/separation from parents (mentioned by 9 respondents), parenthood (7 respondents), and important relations in general (6 respondents) have been described as the events that proved to be the most important transitional events in the respondents' lives.

Key words: Rite of passage, important life event, personality growth, personality change

Příloha 2: Úvodní dopis při získávání respondentů

Studentka posledního ročníku oboru **Psychologie**

Bc. Kateřina Řehořková

Univerzita Palackého v Olomouci

Vás tímto prosí o účast na výzkumu, který je součástí magisterské diplomové práce, jež je zaměřena na

Přechodové rituály

Hledám respondenty a respondentky v období **mladé dospělosti (19-25 let)**, **dospělosti (25-50)** a **pozdní dospělosti/stáří (50 let a více)**, kteří by byli ochotni účastnit se polostrukturovaného rozhovoru na téma:

VÝZNAMNÉ UDÁLOSTI MÉHO ŽIVOTA

Co Vám naše spolupráce může přinést?

- Pocit, že jste velmi důležitou (avšak zcela anonymní) součástí diplomové práce (což taky budete 😊)
- Podílení se na něčem aktuálním a zajímavém
- V případě Vašeho zájmu Vám kdykoli po vykonaném rozhovoru zdarma poskytnu konzultaci nebo popovídání o tématu, jež je pro Vás důležité, případně můžu předat kontakt na jinou psychologickou pomoc
- Účet za kávu nebo čaj při rozhovoru bude na mě 😊

Děkuji, že svou účast zvážíte nebo mou prosbu pošlete dál... třeba dědečkovi, babičce, tatínkovi, mamince nebo strejdovi a tetě 😊

Ráda Vám případně odpovím na Vaše otázky na emailu

katerina.rehorkova01@upol.cz

Příloha 3: Citace respondentů, které nejsou uvedeny v hlavním textu diplomové práce

Zde uvádím navíc další citace z některých kapitol z diplomové práce.

12.1 Významné přechodové události v životě člověka

- **Odloučení od rodičů/samostatné bydlení**

„Ještě vlastně, když jsem si pořídil vlastní bydlení, to ze mě spadla taková nejistota, sice jsem teďkom dlužníkem banky, ale to je takové přijatelné, nejpřijatelnější riziko, takže teďkom vlastně mám domov a cítím se tam dobře, to je důležité a jsem takový klidnější, že nemusím některé věci už řešit.“ (R1, muž, 35 let)

- **Studium VŠ a jeho zakončení plus přechod mezi školami**

„To, že jsem zvládnul vysokou školu a už mi odlehlo a vlastně si myslím, že to byl taky určitý přechod, že jsem si sám sobě dokázal, že to dám, že to zvládnou, překonal jsem vlastně sám sebe, v tom sebezapření, taky bych to tam asi zařadil, to studium té vysoké školy nebo dokončení úspěšné.“ (R3, muž, 40 let)

- **Téma profese (první práce, změna práce)**

„Změna druhu práce, kdy jsem před vysokou školou třeba měl většinou práci, kdy jsem musel dělat v práci to, co mi bylo řečeno, teď mám práci, kde mám nějakou zodpovědnost a o mnohých věcech rozhoduju sám, plánuju si sám tu práci, kdy ji udělám nebo kdy ji přeskočím, kdy ji neudělám...“ (R1, muž, 35 let)

12.2 V čem respondenti u těchto významných událostí nacházejí „přechod“?

„Že už mám jako všechno splněno a že mě nečeká už žádná změna prostě, jo, že už mám byt, manžela, dítě, vystudovanou školu, teď už nastoupím do zaměstnání a prostě do důchodu už budu jenom pracovat a nečeká mě žádná změna, jo... což jsem se hrozně spletla, ale jako tehdy jsem z toho měla jako takovou hroznou depku úplně.“ (R7, žena, 50 let)

„Pak na konci toho čtvrtáku ty problémy, tak to je ta největší změna, protože jako teď ten svět vnímám úplně jinak než předtím... a... jako, já nevím, jak bych to popsal

prostě, to je... nejzákladnější věc, že prostě tu realitu vnímám úplně jinak než předtím, právě v tom spočívá i ta má nemoc, že prostě, že to neberu, tu realitu, úplně reálně. Nevím, jak moc to mám popisovat, ale to byla určitě největší změna.“ (R8, muž, 20 let)

„Asi ta taková **samostatnost, která by v tom byla nalezena ve všem...** Maturita – samostatné učení, přestěhování se do Olomouce – samostatné bydlení, Skotsko – úplně sám někde, a ta práce – taky dělat sám za sebe a uvědomit si spoustu věcí, takže tohle bych asi...“ (R9, muž, 25 let)

„Přechod v získání toho důchodu, rozpor s řízením komunistickým a potom hospitalizace v Praze a takový... to byly největší... tenkrát jsem to bral politicky, že... Lucinka, jako vnučka, je na to hrdá, že jsem se postavil tenkrát režimu... **No to já bych byla taky hrdá, to má být na co (úsměv) (pozn. výzkumnice)...** No já vím, ale já to tak vůbec neberu, tenkrát to tak bylo, no, tak... a to byl **ten největší přechod psychologické a vůbec člověčí jako životní...**“ (R12, muž, 60 let)

12.3 Emoce a prožitky spojené s přechodovými událostmi

„A narození dětí, tak samozřejmě jsem byla **šťastná**, ale jako i **bolest** prostě s tím spojená a tak, takže **taková směsice spíš pocitů**. Já jsem měla i nějaký ty **poporodní deprese**, že jsem brečela pořád po tom porodu, jakože to nezvládnou jako a tak, takže ne úplně pozitivní, až potom se to nějak ustálilo, tak potom už jsem si to užívala.“ (R7, žena, 50 let)

„Já jsem říkal, já jsem to bral jako **velkej pocit štěstí** a byl jsem strašně **spokojenej**, a tak jsem to napsal i tomu Tomášovi a on mi říkal, tak to jsi byl svědek... a ty emoce v tom samozřejmě byly, určitě velký, ale... on mi to tak krásně vysvětlil, že vlastně zase jsem se vrátil k tomu humanismu, že i když to bylo třeba nepříjemný, když byl člověk zavřenej, mně dali vybrat mezi vězením jako politickéj... mezi politickým vězněm, a nebo mezi psychiatrií... tak já jsem se rozhodl na tu psychiatrii... **Ale zkrátka Vás chtěli někam uklidit (pozn. výzkumnice)...** Tak, uklidit, tak, tak, no... což se stalo, ale právě zase ty **emoce kladný** mě pomohly... Tenkrát mně pomohla velice rodina, že mě odtamtud dostala, nó...“ (R12, muž, 60 let)

12.4 Neobvyklé věci k překonávání u přechodových událostí

„Tak třeba porod. **V čem byla ta neobvyklost? (pozn. výzkumnice)** Protože to zažiješ třeba jenom dvakrát za život a oba dva ty porody byly úplně jiné a každý byl úplně boží, takže to bylo hodně neobvyklé, no. Třeba aji ta svatba, no, to jsou podle mě takové ty neobvyklé... **A co tam pro Tebe je to neobvyklé? (pozn. výzkumnice)** Že to zažiju jen jednou, nebo ten porod třeba dvakrát, ale ta svatba třeba byla prostě jen jedna, tak ten den byl mimořádný, neobvyklý, jakože takový den už v životě jako nezažiješ. A ten porod i pro to dítě je zas vlastně jenom jeden.“ (R4, žena, 27 let)

12.5 Uvědomění si (momentu) dospělosti

„Nevím, jestli jsem dospělá i teď (smích). Já si skoro myslím, že ať v tom životě byly jakékoli kotrmelce a pády, a jakože fakt byly, **tak ten niterný pocit si vybavuju právě, když jsem odešla od té matky, byť jsem vlastně v té době vůbec dospělá nebyla, a dospět znamenalo teprve až ta cesta potom jakoby, jo.** Ale já jsem si tenkrát myslela, teď jsem sama za sebe, to znamená ta dospělost. To asi tenkrát proběhlo, ale jak říkám, do dneška si nejsem úplně jistá, že jsem dospělá. Že furt někam ještě jdu a pořád dělám kopance a blbosti...“ (R2, žena, 46 let)

„No, to asi nebyl jako konkrétní moment, ale myslím si, že asi úplně nejvíc jsem si to uvědomila někdy teďka v září třeba nebo tak, kdy už jsem po tom roce, kdy jsem právě **nebydlela s rodiči,** tak jsem pak byla docela dlouho doma a už mi to fakt lezlo na nervy, a když jsem **přijela sem do Olomouce na ten byt, který jsem si tak složitě vyjednala,** a ty smlouvy všechny jsem to... a tak jsem si řekla, tak jejda, já přece nemusím se už řídit podle toho, co chtějí mí rodiče, i třeba s tím, že nesouhlasili s tou školou, na kterou jdu... a je to můj život a tak nějak asi teďka nedávno, no, docela.“ (R6, žena, 20 let)

12.9 Doplnující otázky

- Důležitost přechodových rituálů

„Já si myslím, že to důležité je, protože **to ty lidi nějakým způsobem formuje.** A... že jako nestanou se dospělým jako tím, že nic neprožijou a že si neuvědomí jako: „Toto bylo v mém životě důležité...“ (R10, žena, 23 let)

„Si myslím, že strašně... A ta jejich absence je prostě zoufalá, no... A i mě samotnou mrzí, že jsem tohle téma začala vnímat až teprve možná před rokem, že jsem já neměla příležitost na tyhle věci ty své syny upozornit. Jako udělat jim ten přechodový rituál. Aby si to uvědomili, že právě dospívají, aby postupovali tak, jak mají. Že se tohle všechno nějak stalo, jako že je to skoro samozřejmost.“ (R2, žena, 46 let)

Příloha 4: Zpracovávání dat s pomocí programu NVivo

Nodes								Search Project
Name	Files	References	Created On	Created By	Modified On	Modified By		
PR v budoucnu		1	27.01.2020 11:26	KŘ	28.01.2020 14:42	KŘ		
Proč jsou přechodové, co byl ten PŘECHOD		1	27.01.2020 11:14	KŘ	30.01.2020 16:02	KŘ		
Předchozí neznalost PR		5	27.01.2020 15:32	KŘ	27.01.2020 21:30	KŘ		
Předchozí znalost PR		7	27.01.2020 11:06	KŘ	28.01.2020 14:11	KŘ		
Uvědomění si (momentu) DOSPĚLOSTI		1	27.01.2020 11:21	KŘ	31.01.2020 15:18	KŘ		
ANO		9	28.01.2020 11:38	KŘ	31.01.2020 15:16	KŘ		
NE		3	28.01.2020 11:39	KŘ	04.02.2020 12:33	KŘ		
VÝZNAMNÉ PŘECHODOVÉ UDÁLOSTI		1	1	27.01.2020 11:11	KŘ	28.01.2020 15:39	KŘ	
DŮLEŽITÉ VZTAHY		6	10	27.01.2020 11:39	KŘ	13.02.2020 13:15	KŘ	
KOMUNISMUS-REVOLUCE-JINÁ DOBA		2	2	27.01.2020 16:12	KŘ	27.01.2020 22:52	KŘ	
NEMOC a (SMRT)		5	5	27.01.2020 16:28	KŘ	31.01.2020 15:00	KŘ	
NEOBVYKLÉ PR iniciované jedincem		6	8	27.01.2020 12:59	KŘ	29.01.2020 11:34	KŘ	
POROD		2	2	27.01.2020 15:20	KŘ	27.01.2020 15:55	KŘ	
PRÁCE-PROFESE		4	5	27.01.2020 12:14	KŘ	13.02.2020 13:15	KŘ	
PŘECHOD MEZI ŠKOLAMI-PRACÍ-MATEŘSTVÍM		5	6	27.01.2020 15:17	KŘ	31.01.2020 10:20	KŘ	
RODIČOVSTVÍ		7	9	27.01.2020 12:41	KŘ	13.02.2020 13:15	KŘ	
ROZCHOD A ROZVOD		1	1	27.01.2020 17:21	KŘ	27.01.2020 17:21	KŘ	
SAMOST. BYDLENÍ-ODLOUČENÍ OD RODIČŮ		9	10	27.01.2020 12:26	KŘ	13.02.2020 13:33	KŘ	
STUDIUM VŠ-jeho zakončení		5	5	27.01.2020 12:43	KŘ	31.01.2020 10:21	KŘ	
SVATBA		4	4	27.01.2020 15:21	KŘ	27.01.2020 23:12	KŘ	

Prechodove rituality.nvp - NVivo 12 Pro

File Home Import Create Explore Share

Cut Copy Paste Merge Clipboard Properties Open Memo Link Item Add To Set Create As Code Create As Cases Query Visualize Code Auto Code Range Code Uncode Case Classification File Classification Detail View Sort By Undock Navigation View List View Find Workspace

Quick Access Files Memos Nodes

Data Files File Classifications Externals

Codes Nodes Relationships Relationship Types

Cases Notes Search Maps Output

Nodes

Name	Files	References	Created On	Created By	Modified On	Modified By
Změna-vždy se něco dělo, obrácení vzhůru nohama		1	2	29.01.2020 15:0	KŘ	29.01.2020 15:05
Zodpovědnost		1	1	28.01.2020 21:4	KŘ	30.01.2020 20:42
PŘECHOD jako SAMOSTATNOST		1	1	30.01.2020 22:5	KŘ	30.01.2020 22:54
PŘECHOD mezi školami-prací		0	0	29.01.2020 12:5	KŘ	29.01.2020 12:52
PŘECHOD u důležité vztahy		0	0	28.01.2020 12:2	KŘ	28.01.2020 12:26
PŘECHOD u komunismu		1	1	04.02.2020 10:4	KŘ	04.02.2020 10:41
PŘECHOD u nemoci		1	1	30.01.2020 18:3	KŘ	30.01.2020 18:32
důchod kvůli zdrav. prob., pocit zajištění		1	2	31.01.2020 16:3	KŘ	04.02.2020 10:37
Jiné vnímání světa-reality		1	1	30.01.2020 18:3	KŘ	30.01.2020 18:33
PŘECHOD u neobvyklých PR iniciovaných jedincem		4	5	29.01.2020 0:27	KŘ	31.01.2020 10:28
PŘECHOD u profese		0	0	28.01.2020 12:2	KŘ	28.01.2020 12:28
PŘECHOD u rodičovství		1	1	28.01.2020 15:5	KŘ	28.01.2020 15:52
Intenzivní emocionální prožitek a zodpovědnost		1	1	29.01.2020 0:41	KŘ	29.01.2020 0:41
Intenzivní prožitek a náročnost		1	1	28.01.2020 15:5	KŘ	13.02.2020 18:52
Nemoc či úraz dítěte		2	2	28.01.2020 15:5	KŘ	30.01.2020 16:14
Zodpovědnost		2	2	28.01.2020 16:0	KŘ	31.01.2020 14:25
PŘECHOD u samostatného bydlení, odloučení od rodičů		1	1	28.01.2020 12:1	KŘ	28.01.2020 14:11
Dokážu se o sebe postarat		2	2	30.01.2020 22:4	KŘ	31.01.2020 10:38
Nezávislost a volnost		1	1	28.01.2020 12:3	KŘ	28.01.2020 14:11

KŘ 155 Items